

ŚWIATOWIT

ROCZNIK

POŚWIĘCONY ARCHEOLOGII PRZEDDZIEJOWEJ

I BADANIOM

pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej

WYDAWANY STARANIEM

ERAZMA MAJEWSKIEGO.

Tom I. — 1899.

(57 ilustracji w tekście i XI tablic).

WARSZAWA.

Skład Główny w Księgarni E. Wendego i S-ki, Krak.-Przedmieście № 9.

—
1899.

ŚWIATOWIT

ANNUAL OF THE INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
OF THE UNIVERSITY OF WARSAW

VOL. XIII–XIV (LIV–LV)
(2015–2016)

FASCICLE A/B

PREHISTORICAL AND MEDIEVAL
ARCHAEOLOGY.
ARCHAEOLOGY OF POLAND

MEDITERRANEAN
AND NON-EUROPEAN
ARCHAEOLOGY

WARSAW 2018

ŚWIATOWIT

ROCZNIK INSTYTUTU ARCHEOLOGII
UNIwersytetu WARSZAWSKIEGO

TOM XIII–XIV (LIV–LV)
(2015–2016)

FASCYKUŁ A/B

ARCHEOLOGIA PRADZIEJOWA
I ŚREDNIOWIECZNA.
ARCHEOLOGIA POLSKI

ARCHEOLOGIA
ŚRÓDZIEMNOMORSKA
I POZAEUROPEJSKA

WARSZAWA 2018

Redaktor naczelny Wydawnictw Instytutu Archeologii UW: Krzysztof Jakubiak

ŚWIATOWIT
ROCZNIK INSTYTUTU ARCHEOLOGII UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

Redaktorzy: Dariusz Błaszczuk (d.blaszczuk@uw.edu.pl),
Jerzy Żelazowski (j.r.zelazowski@uw.edu.pl)

Rada redakcyjna:

Włodzimierz Godlewski (Przewodniczący)
Elżbieta Jastrzębowska
Joanna Kalaga
Wojciech Nowakowski
Tadeusz Sarnowski
Tomasz Scholl
Karol Szymczak

Recenzenci tomu:

Zdzisław Bełka, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
Joanna Kalaga, Uniwersytet Warszawski
Piotr Kittel, Uniwersytet Łódzki
Henryk Kobryń, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Jerzy Libera, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Andrzej Michałowski, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
Michał Pawleta, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
Jan Schuster, Uniwersytet Łódzki

All rights reserved

© 2018 Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

ISSN 0082-044X

Projekt okładki, opracowanie graficzne i skład: Jan Żabko-Potopowicz
Druk:

Adres redakcji: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego,
Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

Spis treści

Contents

Fascykuł A/B

ARCHEOLOGIA PRADZIEJOWA I ŚREDNIOWIECZNA. ARCHEOLOGIA POLSKI
ARCHEOLOGIA ŚRÓDZIEMNOMORSKA I POZAEUROPEJSKA

Fascicle A/B

PREHISTORICAL AND MEDIEVAL ARCHAEOLOGY. ARCHAEOLOGY OF POLAND
MEDITERRANEAN AND NON-EUROPEAN ARCHAEOLOGY

OD REDAKCJI.....9

Studia i materiały

Katarzyna Januszek, Katarzyna Pyżewicz

KRZEMIENNE NARZĘDZIA SZLIFOWANE Z PÓŻNEGO NEOLITU
– MIĘDZY FORMĄ A FUNKCJĄ13
Late Neolithic polished flint tools – between form and function27

Sylwia Domaradzka, Bartosz Józwiak, Michał Przedziecki

MATERIAŁY Z EPOKI KAMIENIA I WCZESNEJ EPOKI BRĄZU ZE STANOWISKA 2
W WOŹNEJWSI, GM. RAJGRÓD, WOJ. PODLASKIE Z BADAŃ W LATACH 2015–201629
Stone Age and Early Bronze Age archaeological material from the site 2 in Woźnawieś,
Rajgród commune, Podlaskie voivodship, from the excavations in 2015 and 201646

Agata Trzop-Szczypiorska, Radosław Karasiewicz-Szczypiorski

DOMY ZE STANOWISK KULTURY PRZEWORSKIEJ NA MAZOWSZU.
KILKA PRZYKŁADÓW Z NIEPUBLIKOWANYCH BADAŃ47
Houses from sites of the Przeworsk Culture in Masovia. A few examples from unpublished research70

Agata Chilińska-Früboes, Bartosz Kontny

PO JANTAR! RZYMSKI TROP W DALEKIM KRAJU ALBO RAZ JESZCZE
O ZNALEZISKACH Z DAWNEGO *ILISCHKEN*73
Go for amber! Roman trace in a distant land or once more about old finds from former *Ilischken*105

Dominik Chudzik

WYBRANE ASPEKTY WCZESNOŚREDNIOWIECZNEGO OSADNICTWA RÓWNINY ŁUKOWSKIEJ I WYSOCZYNY SIEDLECKIEJ.....	107
Selected Aspects of Early Medieval Settlement in the Łuków Plain and the Siedlce Upland	131

Dariusz Błaszczuk

POCHODZENIE I DIETA MĘŻCZYZNY POCHOWANEGO W GROBIE D162 Z CMENTARZYSKA W BODZIA W ŚWIETLE BADAŃ IZOTOPOWYCH.....	133
The provenance and diet of a man buried in the grave D162 from the cemetery in Bodzia in the light of isotopic analyses	155

Joanna Piątkowska-Malecka

ZWIERZĘCE SZCZĄTKI KOSTNE Z TERENU ŚREDNIOWIECZNEJ OSADY W SURAŻU, STAN. 7/125, GM. <i>LOCO</i> , POW. BIAŁOSTOCKI, WOJ. PODLASKIE	159
Animal skeletal remains from the medieval settlement in Suraż, site 7/125, Suraż commune, Białystok district, Podlaskie voivodship	174

Marta Osypińska, Joanna Piątkowska-Malecka

ZWIERZĘTA W ZAGRODACH NA TERENIE OSADY LUDNOŚCI KULTURY CERAMIKI WSTĘGOWEJ RYTEJ W LUDWINOWIE (STAN. 7, AUT. 112), GMINA I POWIAT WŁOCŁAWEK	175
Homestead Animals in Linear Pottery Culture Settlement in Ludwinów (Site 7, Aut 112), Włocławek Commune and District	193

Sławomir Wadył, Marek Krąpiec

DENDROCHRONOLOGIA O DATOWANIU WCZESNOŚREDNIOWIECZNEGO GRODZISKA W WĘGIELSZTYNIE, GM. WĘGORZEWO	195
Dendrochronology on the dating of an early medieval settlement in Węgielsztyn, Węgorzewo commune	203

Agnieszka Olech

SYSTEM OCHRONY I PRZECHOWYWANIA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA SŁOWACJI.....	205
System for Protection and Storage of Archaeological Collections in Slovakia.....	212

Kronika wykopalisk

Michał Przedziecki, Elżbieta Ciepiewska

RYDNO – STANOWISKO NOWY MŁYN, WYKOP I/2015, WOJ. ŚWIĘTOKRZYSKIE. BADANIA W ROKU 2015	215
Rydno – Site: Nowy Młyn, Cut I/2015, Świętokrzyskie voivodship. The excavations in 2015	218

Paweł Szymański

- CZERWONY DWÓR, STAN. XXI, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE. BADANIA W ROKU 2015221
Czerwony Dwór, site XXI, Warmińsko-Mazurskie voivodship. The excavations in 2015.....226

Artur Brzóška, Piotr Prejs

- BADANIA NIEINWAZYJNE DNA WISŁY NA ODCINKU MOSTU ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
DO MOSTU GDAŃSKIEGO, WARSZAWA, WOJ. MAZOWIECKIE,
BADANIA W LATACH 2015–2016 227
Non-invasive Survey of the Bottom of the Vistula River Between the Świętokrzyski Bridge
and the Gdański Bridge, Warsaw, Mazowieckie Voivodship, in the Years 2015 and 2016 230

Ewa Marczak-Łukasiewicz

- TRUSZKI-ZALESIE, STANOWISKO 1 „OKOP” I STANOWISKO 3 „SIEDLIKO”,
WOJ. PODLASKIE. BADANIA WYKOPALISKOWE W LATACH 2013, 2015 I 2016 231
Trzuski-Zalesie, Site 1 (‘Okop’) and Site 3 (‘Siedliko’), Podlaskie voivodship.
Excavations in 2013, 2015, and 2016..... 233

Magdalena Natuniewicz-Sekuła

- WEKLICE, STAN. 7, POW. ELBLĄSKI, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE.
BADANIA W LATACH 2015–2016 235
Weklice, Site 7, Elbląg district, Warmińsko-Mazurskie voivodship. The excavations in 2015–2016 240

Michał Starski

- PUCK, UL. 1 MAJA 3, DZ. 168, BADANIA W LATACH 2014–2015 241
Puck, 1 Maja Street no. 3, Plot 168. The excavations in 2014 and 2015 248

Michał Starski

- SKARSZEWY – RYNEK, GM. SKARSZEWY, WOJ. POMORSKIE, BADANIA W 2015 ROKU 249
Skarszewy – the market square, Skarszewy commune, Pomorskie voivodship. The excavations in 2015258

Sławomir Wadył

- PASYM, ST. 1, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE. BADANIA W ROKU 2016 259
Pasym, site 1, Warmińsko-Mazurskie voivodship. The excavations in 2016 265

Sławomir Wadył, Jerzy Łapo

- PERŁY, ST. 1, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE. BADANIA W ROKU 2016 267
Perły, site 1, Warmińsko-Mazurskie voivodship. The excavations in 2016 270

Witold Gumiński

- STANOWISKO TORFOWE ŁOWCÓW-ZBIERACZY Z EPOKI KAMIENIA.
SZCZEPANKI, STAN. 8, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE. BADANIA W ROKU 2016 271
Szczepanki, site 8, Warmian-Masurian voivodship – a Stone Age peat-bog site of hunter-gatherers.
The excavations in 2016 278

Bartosz Kontny, Artur Brzóska, Anna Bucholc, Bartłomiej Kujda, Piotr Prejs

Z POWIETRZA, LĄDU I WODY. WSZECHSTRONNA WERYFIKACJA OSIEDLI NAWODNYCH MIKROREGIONU JEZIOR ORZYSZ I WYLEWY. BADANIA W ROKU 2016	279
From the air, land and water. A comprehensive verification of lake settlements of the microregion of the Orzysz and Wylewy lakes. The expedition in 2016.....	288

Andrzej Szela

BRUDNICE, ST. V, POW. ŻUROMIŃSKI. BADANIA WYKOPALISKOWE W SEZONIE 2015	289
Brudnice, site V, Żuromin district. The excavations in 2015	293

Andrzej Szela

BRUDNICE, ST. V, POW. ŻUROMIŃSKI. BADANIA WYKOPALISKOWE W SEZONIE 2016	295
Brudnice, site V, Żuromin district. The excavations in 2016	298

Roksana Chowaniec

PALAZZO ACREIDE, SICILY, ITALY. EXCAVATIONS IN 2015	299
Palazzolo Acreide, Sycylia, Włochy. Wykopaliska w 2015 r.	305

Rosa Lanteri, Marta Fituła

ANCIENT SETTLEMENTS IN THE TERRITORY OF NOTO (SYRACUSE PROVINCE): NEW DATA FROM THE GIOI AND NIURA DISTRICTS	307
Insedimenti Antichi nel Territorio di Noto (Provincia di Siracusa). Nuovi Dati Dalle Contrade "Gioi" e "Niura"	316
Ślady osadnictwa starożytnego terytorium Noto (prowincja Syrakuzy). Nowe znaleziska z „Contrada Gioi” i „Niura”	319

**Tadeusz Sarnowski, Agnieszka Tomas, Tomasz Dziurdzik,
Ludmiła A. Kovalevskaya, Emil Jęczmienowski, Piotr Zakrzewski**

NOVAE 2015. LEGIONARY DEFENCES AND EXTRAMURAL SETTLEMENT	321
Prace wykopaliskowe w Novae w 2015 r. Twierdzy legionowa i osiedle przyobozowe.	327

Martin Lemke

FIELDWORK AT NOVAE 2015	329
Wykopaliska w Novae w 2015 r.	335

Martin Lemke

FIELDWORK AT NOVAE 2016	337
Wykopaliska w Novae w 2016 r.	342

Martin Lemke

FIELDWORK AT RISAN 2015	343
Wykopaliska w Risan w 2015 r.	348

Martin Lemke

FIELDWORK AT RISAN 2016	349
Wykopaliska w Risan w 2016 r.	354

Tomasz Dziurdzik

LJUBŠKI ARCHAEOLOGICAL PROJECT: A ROMAN AND LATE ANTIQUE SETTLEMENT IN WESTERN HERZEGOVINA, 2015	355
Projekt archeologiczny Ljubuški (Ljubuški Archaeological Project) – osadnictwo okresu rzymskiego i późnoantycznego w zachodniej Hercegowinie, 2015 r.	363

Marcin Matera, Paweł Lech, Elżbieta Sroczyńska

TANAIS, RUSSIA. EXCAVATIONS IN THE 2015 SEASON	365
Tanais, Rosja. Wykopaliska w sezonie 2015	371

Marcin Matera, Paweł Lech, Elżbieta Sroczyńska

TANAIS, RUSSIA. EXCAVATIONS IN THE 2016 SEASON	373
Tanais, Rosja. Wykopaliska w sezonie 2016	380

Dmytro Nykonenko, Marcin Matera, Miron Bogacki, Wiesław Małkowski, Paweł Lech

KONSULOVSКОЕ HILLFORT, UKRAINE. NON-INVASIVE SURVEY IN 2015 SEASON	381
Grodzisko Konsułowskoje, Ukraina. Badania nieinwazyjne w sezonie 2015	388

Dmytro Nykonenko, Marcin Matera, Nadieżda Gawryluk, Paweł Lech

KONSULOVSКОЕ HILLFORT, UKRAINE. 2016 SEASON	389
Grodzisko Konsułowskoje, Ukraina. Badania w sezonie 2016	392

Barbara Kaim, Nazarij Buławka

THE SIXTH SEASON OF EXCAVATIONS AT GURUKLY DEPE, SOUTHERN TURKMENISTAN (2015)	393
Szósty sezon wykopalisk na stanowisku Gurukly Depe w południowym Turkmenistanie (2015)	388

Włodzimierz Godlewski

NAQLUN, EGYPT. EXCAVATIONS IN 2015	399
Naqlun, Egipt. Wykopaliska w 2015 r.	402

Dorota Dzierzbicka, Włodzimierz Godlewski

DONGOLA, SUDAN – SEASON 2015–2016	403
Dongola, Sudan – Sezon 2015–2016	412

Joanna Kalaga

RECENZJA: DARIUSZ BŁASZCZYK, DĄBRÓWKA STĘPNIOWSKA (RED.), *POCHÓWKI
W GROBACH KOMOROWYCH NA ZIEMIACH POLSKICH W OKRESIE WCZESNEGO
ŚREDNIOWIECZA*, ŚWIATOWIT, SUPPLEMENT SERIES P: PREHISTORY AND MIDDLE AGES,
VOL. XVIII, WARSZAWA 2016, 175 STRON, 93 ILUSTRACJE, 3 TABELE 415

AGATA TRZOP-SZCZYPIORSKA, RADOŚLAW KARASIEWICZ-SZCZYPIORSKI

DOMY ZE STANOWISK KULTURY PRZEWORSKIEJ NA MAZOWSZU. KILKA PRZYKŁADÓW Z NIEPUBLIKOWANYCH BADAŃ

Abstract: The present paper is an attempt at solving the question regarding construction of buildings whose traces were unearthed at several Przeworsk culture sites situated to the west from Warsaw. The compilation includes select pit-houses discovered during excavations in: Krosna Parcela (Brwinów commune), Kanie Helenowskie (Milanówek commune); Brwinów (commune *loco*), Prusy (Kampinos commune) and Święcice (Ożarów Mazowiecki commune). The above-mentioned sites (settlements) belong to the largest settlement cluster in left-bank Masovia, which also includes the Błońska plain (Krosna Parcela, Kanie Helenowskie, Brwinów, and Święcice) and the lower part of the Bzura basin (Prusy). The discussed buildings were subjected to a comparative analysis regarding the construction techniques and, inasmuch as allowed by available information, functions. Considering the lack of published results of excavations conducted in the recent decades on many sites in left-bank Masovia, the present paper may prove a valuable addition to previous studies.

Key words: Przeworsk Culture, *barbaricum*, Przeworsk Culture houses, wooden architecture, Przeworsk Culture settlements
Słowa kluczowe: kultura przeworska, *barbaricum*, domy przeworskie, architektura drewniana, osady przeworskie.

Wstęp

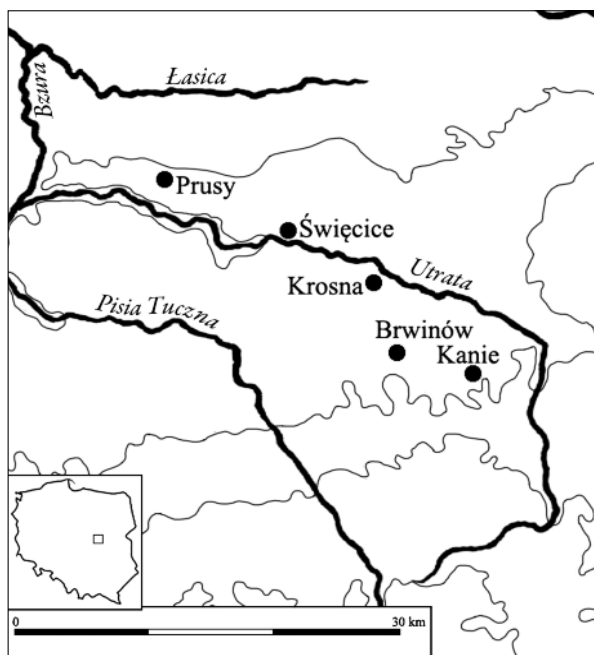
Problematyka organizacji osiedli oraz planów i konstrukcji domostw przeworskich jest znacznie rzadziej poruszana w publikacjach, niż inne zagadnienia związane z okresami przedrzymskim i rzymskim na ziemiach polskich (MICHAŁOWSKI 2003: 151–153). Jako przyczyna takiego stanu rzeczy wskazywany bywa większy stopień trudności i czasochłonność opracowań materiału pochodzącego z wykopalisk na osadach (DĄBROWSKA 2008: 6). Dotychczas brak publikacji omawiających przykłady budownictwa przeworskiego i organizację osiedli na Mazowszu lewobrzeżnym w oparciu o wyniki wykopalisk szerokopłaszczyznowych prowadzonych w ostatnich dziesięcioleciach. Wymienić tu należy, w ogromnej większości niepublikowane wyniki wykopalisk na stanowiskach niziny Błońskiej prowadzone od lat 70. ubiegłego wieku przez Muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazowieckiego w Pruszkowie (Biskupice, gm. Brwinów, AZP 58–63/7; Brwinów, gm. *loco*, AZP 58–63/11; Kotowice, gm. Brwinów, AZP 58–63/19; Pruszków-Reguły, gm. Michałowice, AZP 58–65/14 i inne; por. WOYDA 2004: tab. 1). Zaledwie kilka przebadanych szerokopłaszczyznowo osad kultury przeworskiej z Mazowsza zostało opracowanych i opublikowanych m.in. Izdebno Kościelne, gm. Grodzisk Mazowiecki, AZP 59-62/1 (KOŁACZ 1995; MACHAJEWSKI 2016). W swojej monografii Justyn Skowron (2006) omawia tereny nad dolną i środkową Bzurą

również w kontekście osad oraz form ich zabudowy. Najnowsza pozycja tegoż autora prezentuje osadnictwo przeworskie w Polsce środkowej (SKOWRON 2014).

Próbę kompleksowego opracowania zagadnień związanych z budownictwem (w skali całego kraju) podjął Andrzej Michałowski. Badacz początkowo skupiał się głównie na tematyce osiedli jako całości. Dzięki tej pracy znacznie poszerzyła się wiedza na temat położenia osad w różnych regionach zajmowanych przez kulturę przeworską. Uporządkowane zostały także informacje dotyczące sposobów rozplanowania osiedli (MICHAŁOWSKI 2003). Autor wyróżnił cechy charakterystyczne dla różnych regionów, w tym także dla obszaru Mazowsza (MICHAŁOWSKI 2003: 108–109, 146–148). W kolejnej publikacji badacz prezentuje plany różnych typów budowli oraz rozwiązania konstrukcyjne stosowane w budownictwie przeworskim (MICHAŁOWSKI 2011). Przy tej okazji wykorzystane zostały wyniki badań autostradowych i innych prac związanych z dużymi inwestycjami. Proporcjonalnie najmniej materiałów pochodzi z lewobrzeżnego Mazowsza, a w szczególności z Równiny Błońskiej. Jest to niestety spowodowane brakiem dostępu do wyników większości prowadzonych na tych terenach prac. Nie zawsze jest to brak możliwości wglądu w materiały z badań oraz w oryginalną dokumentację. W większości przypadków chodzi o brak śladów na temat tych badań w publikacjach. Stefan Woyda, w jednej ze swoich nielicznych prac dostępnych drukiem, wymienia

¹ Datowanie stanowisk oraz poszczególnych obiektów zostało przeprowadzone na podstawie znalezisk fragmentów ceramiki

w oparciu o literaturę (LIANA 1970; GODŁOWSKI 1977, 1985). Identyfikacji dokonała Natalia Cikowska.

Ryc. 1. Lokalizacja stanowisk kultury przeworskiej wymienionych w artykule (oprac. O. Kubrak).

Fig. 1. Location of the Przeworsk Culture sites mentioned in the article (compiled by O. Kubrak).

dla obszaru Równiny Błońskiej 339 stanowisk archeologicznych i śladów osadniczych związanych z aktywnością ludności kultury przeworskiej w okresach przedrzymskim i rzymskim (WOYDA 2004). Wiele z tych stanowisk było, w części lub w całości, przebadane przez archeologów z Muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazowieckiego, z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz z prywatnych firm archeologicznych. Opracowanie tylko nielicznych wyników badań wyszło poza fazę wstępnego sprawozdania dla Konserwatora Zabytków. To tłumaczy niewielki udział wyników badań z omawianego obszaru w opracowaniach syntetycznych przygotowywanych przez innych autorów. Wspominany powyżej Andrzej Michałowski, w jednej ze swych prac, odwołuje się jedynie do sześciu stanowisk z Równiny Błońskiej (MICHAŁOWSKI 2003), a w kolejnym opracowaniu tylko do dwóch (MICHAŁOWSKI 2011). Teresa Dąbrowska w swoim katalogu, spośród wspomnianych przez Woydę niemal 340 stanowisk i śladów osadniczych, przywołuje 57 (DĄBROWSKA 2008). W tym przypadku na stosunkowo niewielką liczbę prezentowanych stanowisk mógł mieć wpływ wybór jedynie tych, na których pojawiają się ślady bytowania ludności kultury przeworskiej już w młodszym okresie przedrzymskim.

W związku z przedstawionym stanem badań, niniejszy tekst stanowi próbę choćby minimalnego uzupełnienia opisanej luki. Do obiegu naukowego zostanie włączona część wyników badań z pięciu stanowisk kultury przeworskiej położonych na terenie lewobrzeżnego Mazowsza (Ryc. 1). Jest to wybór informacji odnoszących się do pozostałości domów, które są związane z aktywnością budowlaną ludności kultury przeworskiej. W ten sposób prezentowane ma-

teriały wpisują się w tematykę kompleksowo opracowaną przez Andrzeja Michałowskiego (MICHAŁOWSKI 2011). Stanowią one próbę uzupełnienia obszernej bazy materiałowej zgromadzonej przez wspomnianego autora. W miarę możliwości informacje zostały zaprezentowane i opracowane tak, aby w jak największym stopniu odpowiadać na te same pytania badawcze, które uwzględnił Andrzej Michałowski. Niniejsza publikacja nie ogranicza się do przedstawienia wyników wykopalisk, ale stanowi próbę ich interpretacji i odpowiedzi na pytania dotyczące konstrukcji budynków, których ślady zostały odkryte. W ograniczonym zakresie podejmowane jest także zagadnienie planu osad, których częścią były odkryte budowle. W tym przypadku wiele pytań pozostaje bez odpowiedzi, przede wszystkim z powodu ograniczonego zasięgu badań prowadzonych wyłącznie w granicach planowanych inwestycji. Taki zakres prac wielokrotnie pozostawia części obiektów poza zasięgiem wykopalisk, bez możliwości ich całkowitego rozpoznania. Najczęściej przebadana zostaje niewielka część stanowiska, co uniemożliwia osadzenie odkrytych relikwów w szerszym kontekście.

Opracowanie uwzględnia budynki ziemne oraz próby połączenia szeregu dołków posłupowych w plany budynków ziemnych. Zaprezentowane zostały wybrane obiekty z badań na stanowiskach: Krosna Parcela, gm. Brwinów, AZP 57–63/5; Kanie Helenowskie, gm. Milanówek, AZP 59–64/13; Brwinów, gm. *loca*, AZP 58–63/11; Prusy, gm. Kampinos, AZP 56–61/10; Święcice, gm. Ożarów Mazowiecki, AZP 57–63/12. Wspomniane stanowiska (osady) należą do największego skupiska osadniczego na Mazowszu lewobrzeżnym, które obejmuje Równinę Błońską (Krosna Parcela, Kanie Helenowskie, Brwinów, Święcice) oraz dolną część dorzecza Bzury (Prusy). Według niektórych badaczy oba obszary należy traktować jako odrębne skupiska osadnicze (WOYDA 2004; SKOWRON 2006). Brak wyraźnej granicy (pustki osadniczej) między tymi strefami pozwala jednak łączyć je w większą całość (DĄBROWSKA 2008). Oba tereny różni natomiast dominujący tam model gospodarczy. Wyraźnie widać, że na Równinie Błońskiej skupiają się wyspecjalizowane osiedla, związane z wydobyciem rudy darniowej oraz jej przetwarzaniem w piecach dymarskich i dalszą obróbką pozyskanego tą drogą żelaza.

Stanowiska archeologiczne

A. Krosna Parcela, gm. Brwinów, AZP 57–63/5 (Ryc. 3:3; 4; 5:1).

Stanowisko zajmuje obszar około 10 ha na terasie nadzalewowej na południe od rzeki Utraty.

W wyniku badań powierzchniowych ustalono, że na wzniesieniu (na krawędzi doliny) mieściła się część mieszkalna osady. Nieco dalej od rzeki, za lokalnym ciekim wodnym równoległym do Utraty, rozciągała się część produkcyjna z dymarkami (WOYDA 2004: 135, ryc. 3). Weryfikacja

wykopaliskowa doprowadziła do odkrycia w jednym z wykopów pozostałości domów wzniesionych przez ludność kultury przeworskiej (Ryc. 4:A). Najprawdopodobniej udało się uchwycić ślady zabudowań położonych na skraju osiedla. Wyniki badań powierzchniowych wskazywały, że szczególnie intensywnie wykorzystywany był wschodni kraniec kulminacji. Mimo iż materiał ruchomy zarejestrowany podczas badań powierzchniowych sięgał dalej na wschód, w żadnym z wykopów w tej części stanowiska nie natrafiono na ślady aktywności człowieka w pradziejach (Ryc. 4:B–D). Centrum dawnej osady mieściło się prawdopodobnie na działkach położonych dalej na zachód, pośrodku wzniesienia. Wskazują na to licznie występujące na powierzchni fragmenty ceramiki oraz pojawiający się sporadycznie żużel piecowy. Obserwacje te poszerzają wiedzę na temat zasięgu stanowiska i nasycenia znaleziskami różnych stref w jego granicach. Poprzedzający wykopaliska stan badań można prześledzić w literaturze (WOYDA 2002: 123, ryc. 3; 2004: 135, ryc. 3; DĄBROWSKA 2008: 149, stanowisko 144).

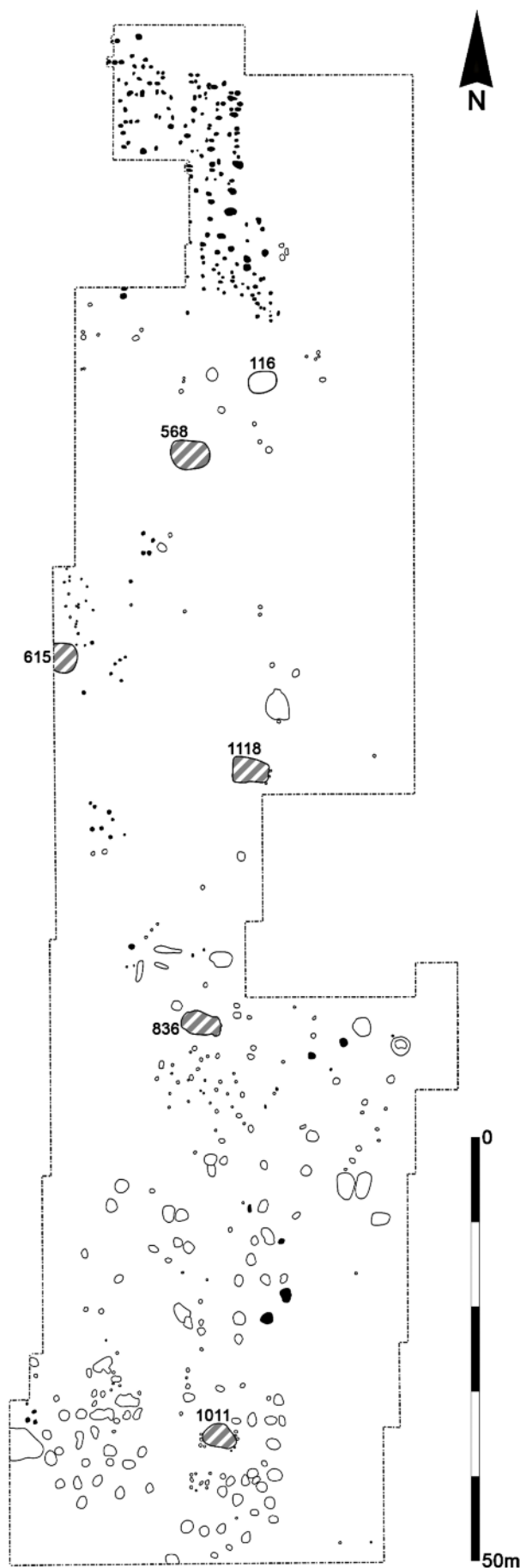
Badania wykopaliskowe na stanowisku i w jego strefie ochronnej prowadzono etapami od wiosny do jesieni 2008 roku. Poprzedzały on różnorodne inwestycje budowlane. Weryfikacja wykopaliskowa objęła części kilku sąsiadujących ze sobą działek rolnych. Jak zostało już wspomniane powyżej, tylko w centrum wzniesienia uchwycone zostały obiekty archeologiczne. W tej części stanowiska odsłonięto i przebadano teren o powierzchni zaledwie 4 arów. Podczas badań odkryto: jeden obiekt o złożonej stratygrafii, zinterpretowany jako półziemianka o konstrukcji słupowej, 3 paleniska o konstrukcji kamiennej, 2 paleniska (zagłębienia) określone jako piece lub wędzarnie, 17 jam o bliżej nieokreślonej funkcji oraz 150 dołków postłupowych, które udało się podzielić na dwie duże grupy, zależnie od średnicy: do 0,2 m i 0,3–0,4 m. Słupy cieńsze były zwykle sadowione płycej (maksymalnie 0,1–0,15 m, licząc od stropu calca), słupy grubsze na ogół sięgały głębiej (średnio 0,2–0,3 m od stropu calca).

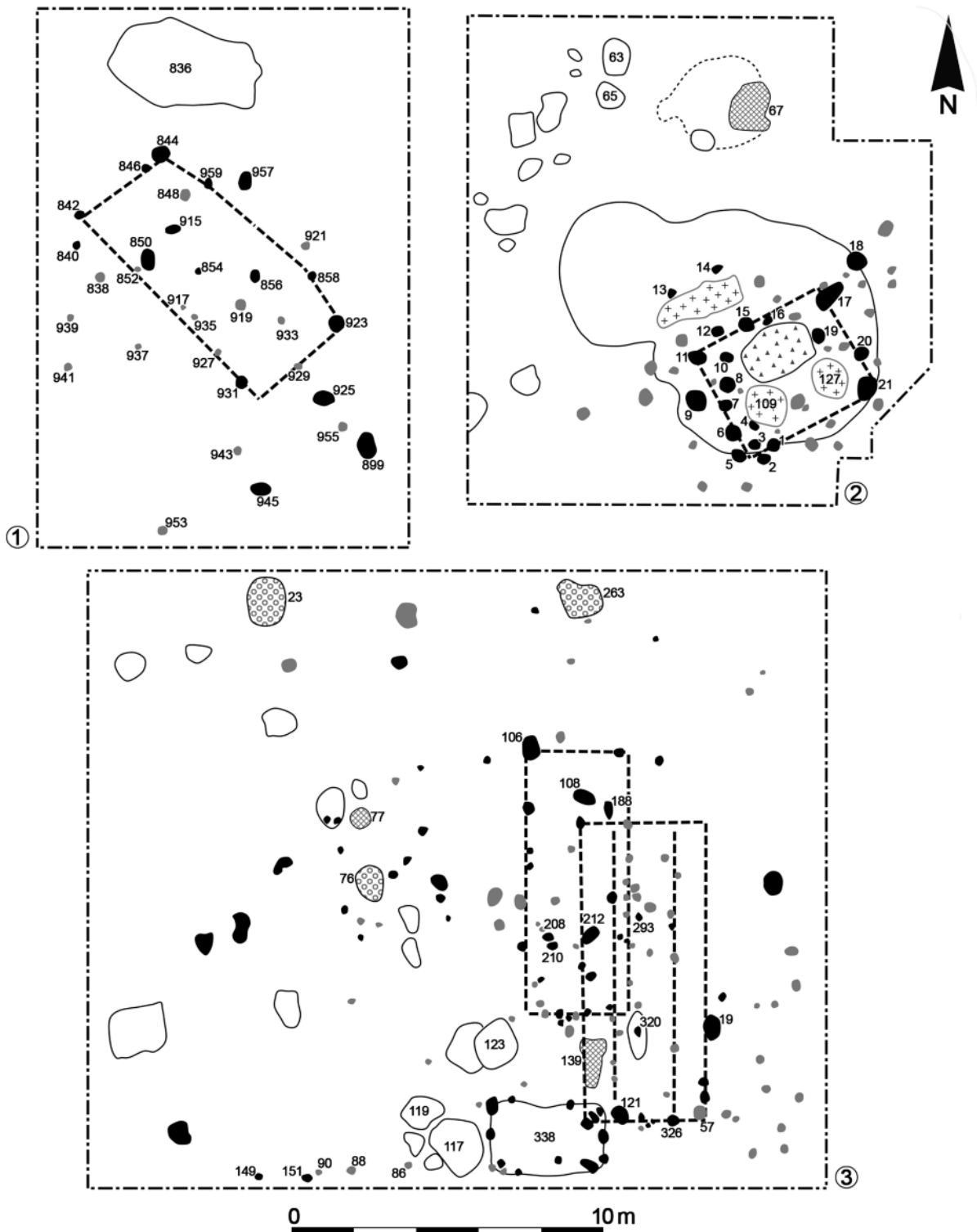
Analiza zabytków ruchomych pozwoliła wyróżnić trzy fazy użytkowania stanowiska:

Faza 1 – prawdopodobnie powinna być wiązana jeszcze z ludnością należącą do pomorsko-kłoszowego kręgu kulturowego. Na przebadanej części stanowiska brak jednak obiektów, które można jednoznacznie wiązać z tym okresem. Podstawą do jej wydzielenia jest wyłącznie ruchomy materiał ceramiczny, sporadycznie występujący w młodszych obiektach.

Ryc. 2. Brwinów (gm. *loco*; AZP 58–63/11). Plan ogólny wykopalisk. Numerami oznaczono omówione w tekście obiekty wziemne. Kolorem czarnym zaznaczono pozostałości po piecach dymarskich (rys. A. Trzop-Szczypiorska, digitalizacja J. Kaniszewski).

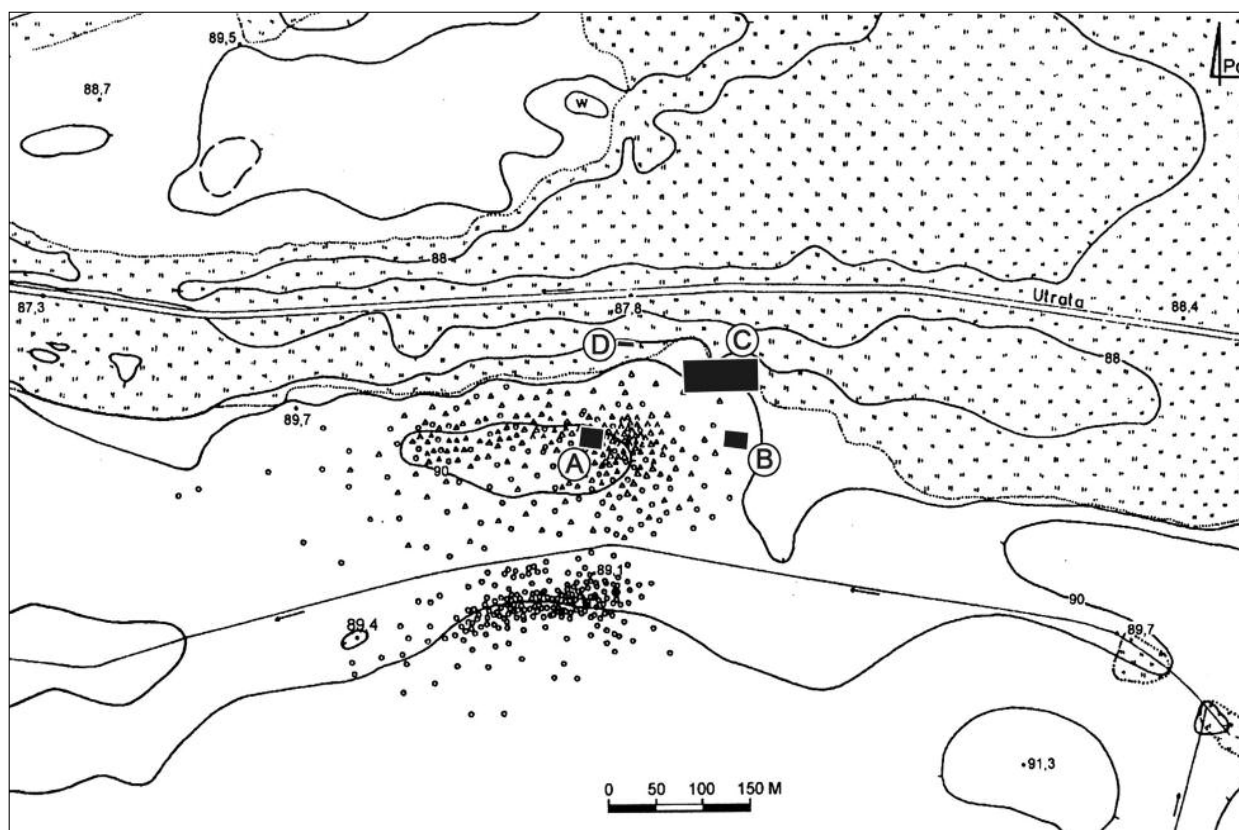
Fig. 2. Brwinów (Brwinów Commune; AZP 58–63/11). General plan of excavations. Numbers refer to dugout features discussed in the text. Black colour – remains of bloomery furnaces (drawing A. Trzop-Szczypiorska, digitizing J. Kaniszewski).

Ryc. 3. 1 – Brwinów. Plan części wykopu – strefa występowania dołków posłupowych. 2 – Kanie Helenowskie. Plan wykopalisk: 3 – Krosna Parcela (gm. Brwinów; AZP 57–63/5). Plan ogólny wykopalisk: 338 – omówiony w tekście obiekt ziemny; 106, 108, 212 – część dołków przypisanych do domu nr 1; 19, 57, 121, 293, 320, 326 – część dołków przypisanych do domu nr 2; 86, 88, 90, 149, 151 – dołki stanowiące ślad domniemanego ogrodzenia; 117, 119, 123 – jamy towarzyszące obiektowi ziemnemu; 77, 139 – piece wykonane z gliny; 23, 76, 263 – paleniska o konstrukcji kamiennej (rys. A. Trzop-Szczypiorska, digitalizacja J. Kaniszewski).

Fig. 3. 1 – Brwinów. Plan of a part of the trench – zone of occurrence of post-holes. 2 – Kanie Helenowskie. Plan of excavations: 3 – Krosna Parcela (Brwinów Commune; AZP 57–63/5). General plan of excavations: 338 dugout feature discussed in the text; 106, 108, 212 – part of holes assigned to House 1; 19, 57, 121, 293, 320, 326 – part of holes assigned to House 2; 86, 88, 90, 149, 151 – holes which are traces of a putative fence; 117, 119, 123 – pits accompanying the dugout feature; 77, 139 – ovens made from clay; 23, 76, 263 – hearths with stone constructions (drawing A. Trzop-Szczypiorska, digitizing J. Kaniszewski).

Ryc. 4. Krosna Parcela (gm. Brwinów; AZP 57–63/5). Plan ogólny stanowiska przed wykopaliskami (wg WOYDA 2005): A–D Lokalizacja wykopów z 2008 roku (digitalizacja J. Kaniszewski).

Fig. 4. Krosna Parcela (Brwinów Commune; AZP 57–63/5). General plan of archaeological site (by WOYDA 2005): A–D Location of trenches in 2008 (digitizing J. Kaniszewski).

Faza 2 – przeworska; datowana na późny okres przedrzymski i wczesny okres wpływów rzymskich (A₂–B₁). Należał do niej najprawdopodobniej domniemany starszy dom słupowy – zniszczony przez późniejszą półziemiankę (zob. podrozdział *Budynki naziemne* – Budynek nr 2 z miejscowości Krosna Parcela).

Faza 3 – przeworska; datowana na wczesny okres wpływów rzymskich (B₂) Można do niej najprawdopodobniej zaliczyć młodszy dom słupowy (zob. *Budynki naziemne* – Budynek nr 1 z miejscowości Krosna Parcela), budynek wziemny oraz większość sąsiednich jam, które nie przecinają wspomnianej półziemianki, ani siebie nawzajem. Po bokach od przypuszczalnego wejścia do półziemianki znajdują się jednoczasowe (?) obiekty: 139 – przydomowy piec lub wędzarnia oraz obiekt 123 – domniemana jama śmietniskowa o wypełniku niemal identycznym z wypełnikiem półziemianki (Ryc. 3:3). Możliwe, że pozostałość obejścia funkcjonującego w tym samym czasie stanowią też dołki postłupowe układające się w linię ogrodzenia (?) zamykającego domniemane podwórze od południa.

Dyskusyjna pozostaje przynależność do konkretnej fazy palenisk oddalonych od wzmiankowanych konstrukcji słupowych i jam, a związanych przypuszczalnie z działalnością rzemieślniczą (obiekty 23 i 263).

B. Kanie Helenowskie, gm. Milanówek, AZP 59–64/13 (Ryc. 3:2).

Stanowisko zajmuje obszar około 12 ha na terasie nadzalewowej na południe od doliny Zimnej Wody. Opis towarzyszący karcie AZP wskazuje, że głównie w zachodniej części tego terenu na powierzchni występował żużel piecowy przy niewielkim udziale ceramiki. Podczas opisanych poniżej badań natrafiono na budynek wziemny i towarzyszące mu obiekty gospodarcze. Znaleźiska te wskazują, że zachodnia część stanowiska nie była wyłącznie strefą związaną z działalnością produkcyjną, w tym z pozyskiwaniem żelaza w piecach dymarskich.

Niektóre informacje na temat stanu badań można odnaleźć w literaturze (WOYDA 2002: 144, tab. 1; 2004: 132, tab. 1; DĄBROWSKA 2008: 143, stanowisko 113). Oprócz wykopalisk (wspominanych w publikacjach) w latach 90. XX w. oraz na początku wieku XXI badania na stanowisku prowadzili: Marek Czarnecki: 1996–1999, 2003–2011; Andrzej Jankowski: 2006–2007; Jacek Kaczanowski: 2010–2011; Maria Kulisiewicz-Kubielas: 1995, 1996 i 1998; Tomasz Kołomański 2015; Przemysław Lasek: 2012; Jan Michalski: 2001–2004; Muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazowieckiego: 2010 i 2011; Grażyna Orlińska: 2005; Dorota Słowińska: 2007; Agata Trzop-Szczypiorska:

2010; Stefan Woyda 1996, 2004 i 2005. W sumie w całości lub częściowo przebadano oraz objęto nadzorem podczas robót ziemnych ponad 100 działek budowlanych.

Badania wykopaliskowe, których wyniki zostały uwzględnione w niniejszym tekście, przeprowadzono jesienią 2010 roku. Odślonięto tylko część działki numer 157/33 przy ul. Baśniowej, reszta terenu była niedostępna ze względu na rosnące drzewa. Całkowita powierzchnia wykopów nieznacznie przekroczyła 3 ary. W granicach odśloniętego obszaru znalazł się cały zarys budynku ziemnego wraz z towarzyszącymi obiektami (jamami). Ogółem odkryto: 1 budynek ziemny, 1 obiekt określony jako piec (kopułowy) oraz 46 jam, z których jedynie 7 można datować dzięki znaleziskom ruchomym z wypełniak i wiązać na pewno z aktywnością ludności kultury przeworskiej.

C. Brwinów, gm. *loco*, AZP 58–63/11

(Ryc. 2; 3:1; 5:2–6).

Stanowisko zajmuje powierzchnię około 15 ha na nieznacznym wyniesieniu w sąsiedztwie doliny rzeki Niwki. Rzeka płynie na południe od stanowiska, którego centrum jest oddalone od skraju terasy zalewowej o około 750 m. Jest to dystans znacznie przekraczający typowe odległości od cieków wodnych w przypadku podobnych osad przeworskich, w tym osad produkcyjnych.

Badania powierzchniowe wykazały, że najintensywniej użytkowana była południowo-zachodnia część stanowiska, gdzie zarejestrowano najwięcej fragmentów ceramiki i żużla piecowego. Wykopaliska prowadzono na stanowisku kilkakrotnie. Ogólne informacje na temat stanu badań można prześledzić w literaturze (WOYDA 2002: 123–124, 144, il. 8; 2004: 140–141, ryc. 6, tab. 1; DĄBROWSKA 2008: 127, stanowisko 32).

Badania wykopaliskowe, podczas których ujawniono opisane w niniejszym tekście budynki ziemne i domniemany budynek kamienny, zostały przeprowadzone jesienią 2009 i wiosną 2010 roku. Objęły one teren o powierzchni 0,7 ha w granicach działki nr 35 (obręb 4). Była to część parceli sąsiadującej z ulicami Piłsudskiego i Lipową. Wykopaliska wyprzedzały budowę nowych boisk sportowych dla Zespołu Szkół nr 2. Zgodnie z informacjami zawartymi w karcie AZP, działka znajduje się z dala od centrum stanowiska wyznaczonego strefą największego nasycenia znaleziskami. Teren przyszłej inwestycji częściowo wykraczał poza zasięg samego stanowiska, pozostając w jego strefie ochronnej. Wykopaliska faktycznie ujawniły skraj pola dymarkowego. Kloce żużla występowały niemal wyłącznie w północno-zachodnim narożniku badanego obszaru, tj. u zbiegu ulic Piłsudskiego i Lipowej. Odślonięto tam pozostałości ponad 200 pieców. Poza tą strefą na ślady dymarek natrafiano jedynie sporadycznie. Teren był częściowo zdewastowany przez współczesne wkopy, mimo to udało się wydzielić szereg obiektów związanych z aktywnością ludności kultury przeworskiej. Wydzielono m.in.

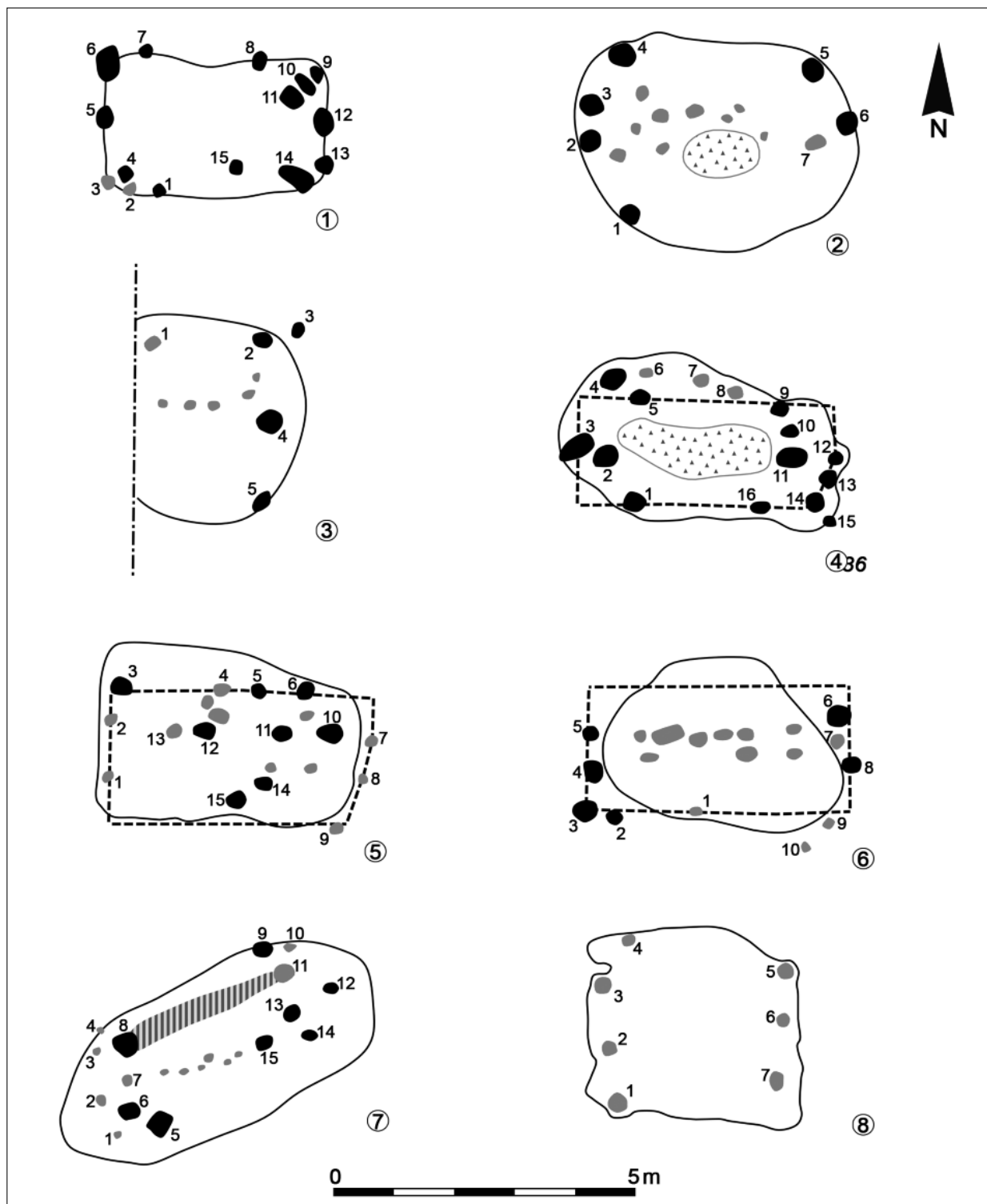
pozostałości 5 budynków ziemnych ze śladami konstrukcji słupowych różnego typu oraz zgrupowanie dołków postupowych mogących stanowić pozostałość budynku naziemnego. Pozostałe obiekty wyróżnione na przebadanej działce to w sumie: 241 dymarek, 166 jam różnej wielkości oraz 61 dołków postupowych położonych odrębnie (tj. poza jamami po budynkach ziemnych, gdzie dołki postupowe stanowią elementy konstrukcji ścian i dachu). Spośród wydzielonych na badanym terenie obiektów w 34 znajdował się materiał ruchomy, przede wszystkim fragmenty naczyń ceramicznych.

Analiza tych znalezisk pozwoliła datować aktywność ludności kultury przeworskiej na stanowisku od schyłku młodszego okresu przedrzymskiego po początki późnego okresu wpływów rzymskich. Najstarszy obiekt na przebadanym obszarze to jama 116 położona w pobliżu pola dymarkowego, którą na podstawie materiału ceramicznego można odnieść do fazy B2 okresu wpływów rzymskich. Jama najprawdopodobniej była związana z aktywnością hutniczą dominującą w tej części badanej działki (Ryc. 2).

D. Prusy, gm. *Kampinos*, AZP 56–61/10 (Ryc. 5:7)

Stanowisko o powierzchni nieznacznie przekraczającej 0,5 ha zajmuje wyraźny cypel wrzynający się od północy w terasę zalewową doliny Utraty. Współczesne koryto rzeki znajduje się około 100 m na południe od stoków cypla. Na podstawie badań powierzchniowych (prowadzonych w ramach AZP) wydzielono fazę osadniczą datowaną na późny okres rzymski oraz fazę późnośredniowieczno-nowożytną. Jedyne badania przed omawianymi poniżej wykopaliskami były prowadzone wiosną 2006 roku przez Dariusza Manasterskiego, w formie nadzoru podczas inwestycji w strefie ochronnej stanowiska. Miało to miejsce na jednej z działek położonych na północ od cypla.

Archeologiczne badania wykopaliskowe zostały przeprowadzone w lipcu 2012 roku. W sumie odślonięto ponad 14 arów, w granicach działki o powierzchni 30 arów, położonej na samym krańcu cypla. W wyniku wykopalisk na przebadanym terenie ujawniono m.in. trzy piece (jeden datowany na okres wpływów rzymskich i dwa średniowieczne). Pozostałe obiekty to głównie dołki postupowe i jamy. Materiał ruchomy pozwolił na datowanie tylko niektórych jam. Dwie z nich można było odnieść do aktywności człowieka w pradziejach, pozostałe pochodziły z późnego średniowiecza. Odkryto też pozostałości piwnicy nowożytnej datowanej na XVIII/XIX w. W granicach działki nie uchwycono innych obiektów niż wspomniany piec oraz dwie jamy, które można powiązać z osadnictwem okresu przedrzymskiego lub wpływów rzymskich. Dopiero na północnej granicy parceli, mniej więcej pośrodku cypla, odślonięto fragment obiektu, który na podstawie analizy materiału ceramicznego można było jednoznacznie powiązać z kulturą przeworską. Za zgodą właściciela przebadano wspomniany obiekt położony niemal w całości na sąsiedniej działce.

Ryc. 5. Omówione w tekście obiekty ziemne: 1 – Krosna Parcela, 2 – Brwinów: obiekt 568, 3 – Brwinów: obiekt 615, 4 – Brwinów: obiekt 836, 5 – Brwinów: obiekt 1011, 6 – Brwinów: obiekt 1118, 7 – Prusy, 8 – Święcice; kolor szary – dolki posłupowe o głębokości mniejszej niż 0,15 m, kolor czarny – dolki posłupowe głębsze niż 0,2 m, trójkąty – ślad domniemanych palenisk, sztrichowanie – ślad pozostałości domniemanych ścian, krzyżkowanie – jamy/wkopy wewnątrz budowli, linia przerywana – sugerowany przebieg ścian budynków (rys. A. Trzop-Szczypiorska, digitalizacja J. Kaniszewski).

Fig. 5. Dugout features discussed in the text: 1 – Krosna Parcela, 2 – Brwinów: feature 568, 3 – Brwinów: feature 615, 4 – Brwinów: feature 836, 5 – Brwinów: feature 1011, 6 – Brwinów: feature 1118, 7 – Prusy, 8 – Święcice; gray colour – post-holes with depths less than 0.15 m, black colour – post-holes with depths more than 0.2 m, triangles – traces of putative hearths, slashes – traces of remains of putative walls, chequered pattern – pits/cuts inside the buildings, dotted line – suggested course of the walls of the buildings (drawing A. Trzop-Szczypiorska, digitizing J. Kaniszewski).

Stanowisko nie było dotychczas wzmiankowane w literaturze. Niniejszy tekst wprowadza po raz pierwszy do obiegu naukowego informacje o budynku ziemnym stanowiącym świadectwo aktywności osadniczej ludności kultury przeworskiej w tym miejscu.

E. Świącice, gm. Ożarów Mazowiecki, AZP 57–63/12 (Ryc. 5:8)².

Stanowisko o powierzchni około 1,5 ha zajmuje obszar niewielkiego cypla położonego na wschód od lokalnego, bezimiennego cieku. Na podstawie badań powierzchniowych (prowadzonych w ramach AZP) wydzielono fazę osadniczą powiązaną z aktywnością ludności kultury przeworskiej oraz nieliczne ślady osadnictwa z okresu średniowiecza. Na całym obszarze stanowiska zarejestrowano mniej więcej jednakowe zagęszczenie materiału zabytkowego na powierzchni. Wśród znalezisk występował także żużel piecowy. Dotychczas badania na stanowisku prowadzili: Marek Czarnecki: 1998, 2006 oraz Andrzej Jankowski: 2008. Informacje wykorzystane w niniejszym tekście stanowią pierwszą prezentację danych z wykopalisk Andrzeja Jankowskiego w części dotyczącej budynku ziemnego. Obiekt stanowi najprawdopodobniej jeden ze śladów aktywności osadniczej ludności kultury przeworskiej.

Wykopaliska zostały przeprowadzone wiosną 2008 roku na terenie 17 działek budowlanych. Były to sondaże o łącznej powierzchni 6 arów. W wyniku badań ujawniono m.in. pozostałości budowli ziemnych, jam oraz dołków posłupowych, a także pieców dymarskich. Materiał ruchomy pozwolił na datowanie części wyróżnionych obiektów. Inne są przypisywane do faz osadniczych jedynie ze względu na kontekst (sąsiedztwo z obiektami datowanymi ceramiką). W sumie do fazy związanej z osadnictwem przeworskim zaliczono 30 obiektów. Tylko jeden obiekt został zaklasyfikowany jako wczesnośredniowieczny.

Budynki ziemne

Budynek z miejscowości Krosna Parcela (Ryc. 5:1)

Odsłonięty w całości budynek miał wymiary (3,7 × 2,3 – 2,4 m). Miąższość wypełniska, liczona od stropu calca, wynosiła około 0,2 m. W obiekcie zarejestrowano w sumie 15 zachowanych śladów po słupach położonych w większości na granicach zasięgu wypełniska. Dołki posłupowe można podzielić na trzy grupy. Do pierwszej grupy można zaliczyć dołki o największej głębokości (przekraczającej 0,3 m od dna obiektu) – dołki numer 5, 6, 8, 11, 12, 14. Średnica większości z nich przekracza 0,4 m. Druga grupa to dołki o głębokości w granicach 0,2 m od dna

obiektu i o średnicach wynoszących niemal zawsze 0,25–0,3 m. Do tej grupy należą dołki numer 1, 4, 7, 9, 10, 13, 15. Trzecia grupa to tylko dwa dołki (numer 2 i 3) o średnicy do 0,2 m i najmniejszej głębokości – nie przekraczającej 0,15 m, licząc od dna obiektu.

Wypełnisko obiektu zawierało liczny materiał zabytkowy: ceramikę i kości zwierzęce oraz ślady podtrzymywania ognia – fragmenty przepalonej polepy, popiół i węgle drzewne koncentrujące się w centrum części ziemnej budynku. Z wypełniska pochodzi także jedyny na stanowisku zbiór szczątków zwierzęcych. Niektóre z pozyskanych fragmentów kości nosiły ślady rąbania oraz obróbki termicznej. Udało się również zaobserwować ślady ogryzania przez psy. W pozyskanym zbiorze wyróżniono gatunki udomowione: bydło, owca/koza, koza, świnia, koń, a także gatunki łowne: sarna, bóbr i bliżej nieokreślone szczątki ptaków³.

Nie wszystkie z opisanych powyżej dołków można traktować jako ślad słupów wchodzących w skład pierwotnej konstrukcji. Niektóre z nich są płytsze i/lub występują w skupiskach (po dwa, a nawet trzy). To może wskazywać na ślady późniejszych napraw. Wydaje się, że początkowo budowla była wsparta na słupach 1, 4–8, 9 (lub 11), 12, 14 i być może 15. Pozostałe słupy zostały prawdopodobnie dodane podczas późniejszych napraw, a słup 9 lub 10 może pochodzić z innej konstrukcji (zob. *Budynki naziemne* – Budynek nr 2 z miejscowości Krosna Parcela). Układ zachowanych śladów słupów (po uwzględnieniu także słupa nr 7) wydaje się stanowić typowy przykład budynku ziemnego (dziesięciosłupowego) o dachu ślemieniowo-sochowym (typ 2.1.1, podtyp D wg Michałowskiego; por. MICHAŁOWSKI 2011, 123).

Położenie śladów słupów domniemanych soch w linii szczytowych ścian obiektu wskazuje, że dach był dwuspadowy. Przypuszczalnie wejście do budynku znajdowało się w północnej ścianie frontowej. Może na to wskazywać położenie jednoczasowych (?) obiektów: nr 139 – piec przydomowy lub wędzarnia (Ryc. 2:3) oraz nr 123 – domniemana jama śmietniskowa o wypełnisku niemal identycznym z zaobserwowanym w półziemiance (Ryc. 2:3). Pomiędzy wymienionymi strukturami pozostaje, pozbawiony śladów użytkowania, fragment calca, który może wskazywać przebieg ciągu komunikacyjnego w tej części obejścia.

Ułożone w jednej linii z południową ścianą omawianego budynku ziemnego płytkie dołki posłupowe, odkryte dalej na zachód, mogą stanowić ślad ogrodzenia zamykającego obejście (obiekty numer: 86, 88, 90, 149, 151). Opisany poniżej domniemany budynek naziemny o konstrukcji słupowej (opatrzone numerem 1) zdaje się

² Autorzy dziękują Andrzejowi Jankowskiemu za udostępnienie dokumentacji i informacje na temat wyników badań w Świącicach.

³ Analizę archeozoologiczną szczątków kostnych z badań w Krośnie Parceli przeprowadziła Anna Gręzak.

Ryc. 6. Obiekt wziemny ze stanowiska Telița-Amza w Dobrudży, Rumunia. Osiedle rzymsko-greckie, około 100 r. n.e. (idea i rekonstrukcja T. Sarnowski, J. Kaniszewski).

Fig. 6. Dugout feature from archaeological site in Dobruja, Romania. Geto-Roman settlement, circa 100 CE (concept and reconstruction T. Sarnowski, J. Kaniszewski).

dopełniać obraz zagrody z fazy 3, wydzielonej na omawianym stanowisku (chronologia stanowiska – por. *Stanowiska archeologiczne*).

Budynek nr 568 z Brwinowa (Ryc. 5:2)

Budynek został przebadany w całości. Zarys jamy miał kształt owalu o wymiarach (3,3 – 4,6 × 3,20 m). Miąższość wypełniska, liczona od stropu calca, wynosiła 0,1–0,4 m. W obiekcie zlokalizowano sześć zachowanych śladów po słupach, położonych mniej więcej na granicach wypełniska (numery 1–6). Wydaje się, że początkowo budowla była wsparta na siedmiu lub ośmiu słupach. Co najmniej jeden dół postłupowy, w części południowo-wschodniej obiektu, mógł zostać zniszczony przez nowożytny wkop. Po wyeksplorowaniu pozostałości budynku okazało się, że w dnie części wziemnej obiektu rysują się ślady 10 dołków postłupowych o mniejszej średnicy, które grupowały się w pobliżu dłuższej osi budowli. Opisane powyżej zachowane ślady słupów konstrukcyjnych mają średnice 0,3–0,4 m i sięgają głębokości około 0,4 m poniżej dna obiektu. Mniejsze dołki w części przydennej obiektu stanowią ślad słupów o maksymalnej średnicy 0,2 m i głębokości nieprzekraczającej 0,15 m poniżej spągu wypełniska.

Eksplozacja dołków postłupowych ujawniła, że słupy konstrukcyjne nie zostały ustawione pionowo. Były one nachylone pod kątem mniej więcej 65 stopni względem powierzchni użytkowej wewnątrz budowli. Taki układ nie znajduje analogii w typach budowli wyróżnionych przez Andrzeja Michałowskiego (por. MICHAŁOWSKI 2011). Wypełnisko obiektu zawierało 307 fragmentów naczyń ceramicznych. Na ich podstawie budowla jest datowana na fazę B₂ okresu wpływów rzymskich.

Opierając się na opisanych powyżej zachowanych pozostałościach, można przypuszczać, że pierwotnie budowla miała po cztery słupy konstrukcyjne, ułożone w linii zaokrąglonych ścian szczytowych. Słupy te były nachylone do wnętrza i zbiegały się (po cztery?) w punktach położonych na dłuższej osi obiektu i oddalonych o około 1 m od wspomnianych ścian szczytowych. Takie rozwiązanie konstrukcyjne umożliwiało podparcie ślimienia sposobem „nożycowym” – w tym przypadku dwoma „wiązkami”, w których krzyżowały się po 4 słupy. Zbiegające się w jednym punkcie podpory zastępowały sochę lub półsochę (por. MICHAŁOWSKI 2011: 144–145, ryc. 73). Domniemana długość ślimienia w tym przypadku wynosiłaby około 3 m. Maksymalną wysokość budowli można szacować także na 3 m. Przy wspomnianym kącie nachylenia, na tej wysokości powinny się zbiegać słupy konstrukcyjne podtrzymujące ślimię. W budowli o takiej konstrukcji dachu nie można wyróżnić odrębnych połaci. Należy raczej mówić o dachu namiotowym o dwóch punktach podparcia wewnątrz, położonych na dłuższej osi obiektu. Podobne budowle, w których brak ścian, a dach jest bezpośrednio wsparty na ziemi (niezależnie od szczegółów konstrukcji), Kazimierz Moszyński zalicza do kategorii szałasów (MOSZYŃSKI 1929: tom 1, ryc. 423). W pracy badacza brakuje jednak przykładów obiektu o sposobie podparcia ślimienia identycznym z opisany powyżej. Zbliżony kształt dachu mają dwa spośród opisywanych budynków naziemnych: owalna stodoła (MOSZYŃSKI 1929: tom 1, 472, 489) oraz owalna chata (MOSZYŃSKI 1929: tom 1, 468–471, 487). W obu przypadkach kształt dachu determinowany jest przez plan budowli. Wymienione budynki mają jednak ściany, na które jest przenoszony cały ciężar dachu z krokwi.

Nie zastosowano soch wewnętrznych (lub „nożyc”) ani ślemienia. Rozwiązanie, niemal identyczne do tych przytaczanych przez Kazimierza Moszyńskiego, zostało w ostatnich latach zaproponowane w rekonstrukcji półziemianki ze stanowiska Telița-Amza (Dobrudża, Rumunia), również tam owalny budynek miał dach wsparty jedynie na krokwiach przenoszących ciężar na niskie ściany. Obiekt pochodzi mniej więcej z tego samego okresu co analizowane budynki przeworskie, ale już z terenu prowincji rzymskich położonych na południe od Dunaju (Ryc. 5).

Dach namiotowy, ale wsparty na spiętrzonych konstrukcji wykorzystującej ślemię i sochy wewnętrzne, został także zaproponowany w przypadku domu numer 12 ze stanowiska Herzsprung (SCHUSTER 2004: 202–203, Abb. 92). Budowla wzniesiona na planie owalu nie była jednak zagłębiona, posiadała także niskie ściany, co odróżnia ją od obiektu ziemnego nr 568 z Brwinowa. Podsumowując, należy podkreślić, że zarówno w materiałach etnograficznych, jak i wśród obiektów odsłoniętych podczas badań archeologicznych, które można datować na ten sam okres dziejów, trudno odnaleźć ścisłą analogię dla omawianego obiektu z Brwinowa.

Budynek nr 615 z Brwinowa (Ryc. 5:3)

Budynek został odsłonięty tylko częściowo. Reszta obiektu znajduje się poza granicami parceli, na której były prowadzone wykopaliska. Zarys jamy pozwolił określić szerokość budowli na około 3–3,5 m. Podobną szerokość mają inne obiekty ziemne na omawianym stanowisku. Na tej podstawie założono, że długość całkowita także była zbliżona do analogicznych struktur odkrytych w pobliżu i wynosiła około 4,5 m. Przyjmując takie wymiary za najbardziej prawdopodobne, można przypuszczać, że w granicach wykopy znalazła się połowa omawianego budynku. Miąższość wypełniska, liczona od stropu calca, wynosiła 0,25–0,45 m. Zachowały się ślady po trzech słupach położonych w jednej linii, mniej więcej na wschodniej granicy jamy (numery 2–5). Skrajne dołki posłupowe (2 i 5) miały średnicę około 0,25 m i sięgały na 0,3 m poniżej dna jamy. Trzeci, środkowy dołek leżał w odległości około 1,2 m od każdego z pozostałych, na osi dłuższej budowli (numer 4) i był masywniejszy. Jego średnica wynosiła około 0,4 m, a głębokość liczona od dna jamy przekraczała 0,4 m.

Podczas eksploracji pozostałości budynku okazało się, że w części przydennej rysują się ślady sześciu kolejnych dołków posłupowych. Były one posadowione płytko – do około 0,1 m poniżej dna obiektu. Tylko jeden miał średnicę bliską 0,25 m i znajdował się w pobliżu ściany północnej (numer 1). Pozostałych pięć dołków, o średnicach poniżej 0,2 m, było zgrupowane w pobliżu dłuższej osi obiektu oraz w sąsiedztwie jego ściany szczytowej. W wypełnisku znaleziono 140 fragmentów naczyń ceramicznych. Na ich podstawie chronologia budowli została określona na wczesny okres wpływów rzymskich. Nie udało się zawęzić datowania do konkretnej fazy.

Układ zachowanych śladów trzech słupów w linii ściany szczytowej (wschodniej) wydaje się wskazywać na typ budynku ziemnego (sześciostłupowego) o dachu ślemieniowo-sochowym (typ 2.1.1, podtyp B wg Michałowskiego; por. MICHAŁOWSKI 2011: 118–122). Wspomniany pojedynczy ślad słupa, w pobliżu dłuższej (północnej) ściany (numer 1), pozwala zastanowić się nad możliwością zaklasyfikowania budowli do grupy konstrukcji ośmiostłupowych (typ 2.1.1, podtyp C wg Michałowskiego; por. MICHAŁOWSKI 2011: 122–123), wydaje się to jednak mniej prawdopodobne. Położenie śladu masywnego słupa, najprawdopodobniej śladu jednej z soch, w linii ściany szczytowej obiektu, wskazuje, że dach był dwuspadowy. Na podstawie układu dołków posłupowych można także przypuszczać, że wejście znajdowało się w jednej ze ścian dłuższych (frontowych) budowli.

Budynek nr 836 z Brwinowa (Ryc. 5:4)

Odsłonięty w całości budynek miał wymiary (4–4,5 × 2–2,8 m). Jama po części ziemnej obiektu była dość nieregularna. Miąższość wypełniska, liczona od stropu calca, wynosiła 0,1–0,3 m. W obiekcie zachowało się w sumie szesnaście śladów po słupach. Dołki posłupowe można zaliczyć do trzech grup. Pierwszą stanowią cztery dołki położone na osi dłuższej obiektu (numery 2, 3, 11, 12). Po dwa w linii ścian szczytowych (numery 3 i 12) i po dwa wewnątrz jamy (numery 2 i 11) – oddalone od bliższych ścian szczytowych o około 0,8 m. Średnica trzech z czterech wymienionych dołków osiągała 0,4 m. Dołek w linii ściany wschodniej (numer 12) miał średnicę około 0,3 m. Słupy w wymienionych dołkach były posadowione najgłębiej i sięgały od 0,25 do 0,4 m, licząc od dna obiektu. Druga grupa to dziewięć dołków o średnicach od 0,2 do 0,3 m i głębokościach od 0,15 do 0,2 m, licząc od dna obiektu. Występują one głównie w pobliżu granic jamy po części ziemnej budowli (numery 1, 4, 5, 9, 10, 13–16). Trzecia grupa to tylko trzy dołki (numery 6–8) odkryte w północnej części jamy. Mają one średnicę do 0,2 m i najmniejszą głębokość do 0,15 m, licząc od dna obiektu. Wypełnisko części ziemnej budowli zawierało 63 fragmenty naczyń ceramicznych. Na ich podstawie obiekt można datować na fazę B₂ okresu wpływów rzymskich.

Układ zachowanych śladów wskazuje, że przebadany obiekt to budynek ziemny o dachu ślemieniowo-sochowym. Zastosowana konstrukcja różni się w szczegółach od typów zaproponowanych przez Andrzeja Michałowskiego. Ogólnie można stwierdzić, że jest to typ 2.1.1. (por. MICHAŁOWSKI 2011: 102–125). Prawdopodobnie budowla miała po dwa dodatkowe słupy w ścianach dłuższych (frontowych), co zbliża ją do podtypu D (budynek dziesięciostłupowy). Dołki posłupowe czytelne w linii ściany wschodniej pozwalają przypuszczać, że w każdej ze ścian szczytowych znajdowało się pierwotnie co najmniej 5 słupów. Obecność czterech głębokich dołków w osi dłuższej budynku sugeruje, że dach dźwigała konstrukcja z czterech

soch. To cecha wspólna opisanej budowli podtypu B₂. Najbliższą analogię dla takiego rozwiązania stanowi chata nr 5 ze stanowiska 3 w Leśnicy (por. MICHAŁOWSKI 2011: 121) oraz budynek nr 4 (obiekt 748) z osady w Wierzbowie stan.1 (SKOWRON 2014: 57–58, ryc. 25).

Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić, że opisywany obiekt ziemny był przykryty dachem dwuspadowym, na co wskazuje obecność dwóch soch w linii ścian szczytowych. Poszerzenie jamy po obiekcie na północ i obecność w tym miejscu dodatkowych śladów po słupach (cieńszych i płyciej posadowionych) może stanowić ślad wejścia do domu zabezpieczonego jakąś formą zadaszenia.

Budynek nr 1011 z Brwinowa (Ryc. 5:5)

Budynek odsłonięto w całości, jama po części ziemnej miała wymiary (4,3 × 2,3–3 m). Zachowana miąższość wypełniska, liczona od stropu calca, wynosiła 0,15–0,35 m. W obiekcie udało się wyróżnić co najmniej 20 śladów po słupach, rozmieszczonych zarówno na granicach wypełniska, jak i we wnętrzu i na zewnątrz jamy. Zachowane dołki posłupowe nie wyznaczają czytelnego zarysu ścian (numery 1–9). Należy podkreślić, że spośród odkrytych dołków, trzy stanowią ślad najmaszywniejszych słupów – leżą one na osi dłuższej obiektu (numery 10–12). Ich średnica wynosi około 0,4 m, a głębokość oscyluje w granicach 0,3–0,45 m, licząc od dna obiektu. Kolejnych pięć dołków jest odsuniętych od wspomnianej dłuższej osi budynku, a ich średnica wynosi około 0,3 m, przy głębokości wahającej się w granicach 0,15–0,2 m od dna obiektu (numery 3, 5, 6, 14, 15). Trzecia (najliczniejsza grupa) to dołki o średnicy maksymalnej 0,2 m i głębokości nie większej niż 0,15 m, licząc od dna obiektu (m.in. numery 1, 2 i 4) lub od stropu calca poza jego zarysem (numery 7–9). Wypełnisko części ziemnej budowli zawierało 222 fragmenty naczyń ceramicznych oraz kości zwierzęce. Analiza fragmentów ceramiki pozwala ustalić chronologię obiektu na okres wpływów rzymskich, fazę B₂.

Szukając śladów porządku w opisanych powyżej trzech grupach dołków posłupowych, należy podkreślić, że nieprzypadkowy wydaje się układ trzech maszywnych podpór na osi dłuższej budowli (numery 10–12). Ich położenie pozwala przypuszczać, że brak jest jeszcze jednej podobnej podpory, bliżej zachodniej ściany szczytowej budynku. Wszystkie wspomniane ślady słupów, wraz z domniemanym niezachowanym czwartym, byłyby odsunięte od ścian szczytowych i umieszczone we wnętrzu budynku ziemnego. Taki układ pozwala rekonstruować dach wsparty tylko na sochach wewnętrznych. Byłby to więc dach czterospadowy, ale o stromych połaciach nad ścianami szczytowymi budynku. Układ śladów po słupach w tych ścianach pozwala domniemywać, że w każdej z nich były pierwotnie rozmieszczone po 4 belki stanowiące szkielet. Istotna wydaje się wyraźna różnica w sposobie posadowienia słupów w każdej ze wspomnianych ścian szczytowych. Słupy ściany zachodniej znajdują się w obrysie jamy budynku, choć przy

jej granicy (numery 1 i 2). Słupy ściany wschodniej były posadowione poza zasięgiem części ziemnej obiektu (numery 7–9). Być może słupy o numerach 3–6 znaczą pierwotny przebieg ściany frontowej północnej. Rozszerzenie jamy poza tę linię (w części położonej bliżej narożnika północno-zachodniego) oraz brak śladów kolejnego słupa w linii domniemanej ściany północnej mogą wskazywać na miejsce, gdzie znajdowało się wejście. Tak zarysowany budynek miałby (licząc ze słupami narożnymi) po cztery słupy w ścianach szczytowych i maksymalnie po sześć w ścianach frontowych. Wszystkie te podpory stanowiłyby jedynie szkielet ścian. Ciężar dachu dźwigałyby co najmniej trzy (lub cztery) sochy wewnętrzne. Byłby to zatem budynek ziemny, o dachu ślamieniowo-sochowym, czterospadowym. Zaobserwowane ślady konstrukcji ścian nie pozwalają jednoznacznie zaklasyfikować obiektu do któregoś z typów wydzielonych przez Andrzeja Michałowskiego (por. MICHAŁOWSKI 2011). Wśród zebranych przez tego badacza licznych przykładów budowli ziemnych o ślamieniowo-sochowej konstrukcji dachu najbliższą analogię stanowi być może budynek zaliczony do typu 2.1.1, podtyp B₂, tj. dom nr 5 z Leśnicy (stanowisko 3). Zastosowany tam system podparcia ślamienia czterema sochami różni się jednak od rozwiązania opisanego przez Andrzeja Michałowskiego (MICHAŁOWSKI 2011: 108, 121).

Budynek nr 1118 z Brwinowa (Ryc. 5:6)

Budynek odsłonięto w całości, wymiary jamy po części ziemnej wynosiły maksymalnie 4 × 2,8 m. Liczne nieregularności zarysu wspomnianej jamy zdają się wskazywać, że zachowana forma jest częściowo wynikiem erozji ścian pierwotnego wkopu. Miąższość wypełniska, liczona od stropu calca, wynosiła 0,1–0,45 m. Słupy konstrukcyjne były rozmieszczone poza zarysem jamy. Zachowało się sześć dołków o średnicy 0,3–0,4 m i głębokości 0,3–0,35 m, licząc od stropu calca. Cztery z nich były zlokalizowane na zachód (numery 2–5), a dwa kolejne na wschód (numery 6 i 8) od jamy. Ponadto poza zasięgiem część ziemnej budowli lub na jej granicach ujawniono ślady jeszcze czterech dołków posłupowych, o średnicy 0,2–0,3 m i głębokości nieprzekraczającej 0,15 m, licząc od stropu calca lub dna obiektu, położonych w różnych miejscach (numery 1, 7, 9 i 10). Osobną grupę stanowią ślady co najmniej 9 słupków o średnicy w większości nieprzekraczającej 0,2 m, posadowionych maksymalnie do 0,15 m poniżej dna części ziemnej budowli. Ślady słupków układają się w dwóch równoległych rzędach, przebiegających obok siebie na osi dłuższej budowli, w odległości około 1 m od prawdopodobnej linii ścian szczytowych.

Wypełnisko obiektu zawierało 108 fragmentów naczyń ceramicznych. Na ich podstawie budowlę można datować na fazę B₂ okresu wpływów rzymskich. Podczas wykopalisk pozyskano również kości zwierzęce, które nie zostały dotychczas opracowane przez archeozoologa.

Zachowane dołki po słupach konstrukcyjnych są w omawianym przypadku położone na zewnątrz zarysu

części ziemnej budynku. Ich układ pozwala domyślać się, że pierwotnie w każdej ze ścian szczytowych znajdowały się po 4 słupy. Dwa skrajne stanowiły narożniki budowli, dwa położone bliżej osi dłuższej obiektu prawdopodobnie były połączone belką poziomą dźwigającą półsochę. Odległości pomiędzy wspomnianymi czterema wspornikami wynosiły po około 0,8 m, a całkowita długość ściany szczytowej nieznacznie przekraczała 2 m. Ślady dodatkowych słupów, nieprzenoszących w większym stopniu ciężaru dachu, znajdujemy zarówno we wschodniej ścianie szczytowej, jak i w południowej ścianie frontowej. Nieregularny zarys przeciwległej ściany frontowej może być wynikiem wzmoczonej erozji w tej części wkopu. Być może jest to pozostałość po wejściu do budynku, które znajdowało się właśnie z tej strony.

Opisane ślady konstrukcji budowli pozwalają szukać najbliższych analogii wśród obiektów wyróżnionych przez Andrzeja Michałowskiego jako grupa 2.1.1, typ E. Są to siedmiosłupowe budynki ziemne o dachach ślemieniowo-sochowych (por. MICHAŁOWSKI 2011: 109, 124). Ponadto, bliską analogią dla takiego rozwiązania może być budynek (obiekt 15) ze stanowiska z Zadowic (SICIŃSKI 2011: 135). W tym przypadku należy jednak brać pod uwagę możliwość wsparcia dachu na ośmiu słupach, po cztery w każdej ze ścian szczytowych. Dwa słupy w każdej ze ścian szczytowych, położone bliżej osi dłuższej budynku, najprawdopodobniej niosły na sobie półsochę. W oparciu o takie założenia można przypuszczać, że budynek był nakryty dachem dwuspadowym, a wejście znajdowało się w północnej ścianie frontowej.

Budynek z miejscowości Kanie Helenowskie (Ryc. 3:2)

Budynek odsłonięto w całości, jama po części ziemnej miała wymiary $4,6 \times 3,8$ m. Zachowana miąższość wypełniska, liczona od stropu calca, wynosiła 0,1–0,45 m. We wnętrzu obiektu odsłonięto trzy różnej wielkości zagłębienia (jamy). W części północno-zachodniej, zagłębienie o większej powierzchni i głębokości do 0,25 m. W części południowo-wschodniej (bliżej narożników południowego i wschodniego) natrafiono na dwie bardzo podobne jamy o średnicy około 1,4 m i głębokości około 0,5 m, licząc od dna części ziemnej budowli (obiekty numer: 109 i 127). Wyróżniono także piętnaście dołek postłupowych, które mogą stanowić ślad słupów tworzących konstrukcję budynku (numery 1–3, 6–8, 11, 12, 15–17, 19–21). Większość z nich ma średnicę 0,4–0,5 m i głębokość 0,35–0,4 m, licząc od stropu calca lub od dna części ziemnej budowli. Dwa kolejne dołki o takich samych parametrach znajdują się na północny-zachód od zarysu domu, tworząc linię równoległą do domniemanego przebiegu ściany frontowej (numery 13 i 14). Dodatkowy dołek o odmiennych gabarytach znajduje się na zewnątrz od linii wyznaczającej prawdopodobny przebieg południowo-zachodniej ściany szczytowej (numer 9). Wspomniany dołek postłupowy ma średnicę około 0,7 m i głębokość 0,45 m, licząc od stropu calca. Jeszcze jeden dołek o podobnej śred-

nicy (około 0,7 m) i głębokości przekraczającej 0,4 m, licząc od stropu calca, znajdował się na przedłużeniu domniemanego północno-zachodniej omawianej budowli (numer 18).

Spośród śladów słupów konstrukcyjnych, dwa z całą pewnością nie leżą na linii żadnej ze ścian. Znajdują się wewnątrz jamy po części ziemnej budynku, każdy w odległości około 0,5 m od bliższej ściany szczytowej (numery 8 i 19). Te słupy stanowią najprawdopodobniej ślady soch wewnętrznych, wspierających konstrukcję dachu. Istotną wydatką jest obserwacja, iż nie znajdują się one na dłuższej osi budynku, lecz są przesunięte w stronę ściany północno-zachodniej. Pozostają wobec niej w odległości około 1,3 m, a od ściany przeciwległej dzieli je około 2,3 m.

Wypełnisko obiektu zawierało 147 fragmentów naczyń ceramicznych. Na ich podstawie budowla została datowana na wczesny okres wpływów rzymskich, bez wskazania konkretnej fazy. W wypełnisku znaleziono również 6 przęślików glinianych, 1 ciężarek gliniany, 1 szydło oraz dużą ilość fragmentów polepy. Zachowane nawarstwienia nie pozwoliły na jednoznaczne stwierdzenie czy w pomieszczeniu był podtrzymywany ogień. Być może pozostałością po palenisku jest zaciemnienie czytelne w podłodze pomiędzy dołkami uznawanymi za ślady dwóch soch wewnętrznych (numery 8 i 19).

Najbardziej prawdopodobny kształt budowli, rekonstruowany na podstawie opisanych relikwów, nie pozwala na proste przyporządkowanie do typów wyróżnionych przez Andrzeja Michałowskiego (MICHAŁOWSKI 2011). Szkielet ścian szczytowych mogło tworzyć po pięć słupów (wliczając w to podpory w narożnikach budowli). Do takich wniosków skłania przede wszystkim obserwacja pozostałości południowo-zachodniej ściany szczytowej z zachowanymi czterema dołkami po słupach (numery 5, 6, 7 i 11). Znacznie trudniej jest rekonstruować szkielet ścian dłuższych (frontowych). Obserwując odległości słupów zachowanych w sąsiedztwie narożników zachodniego i południowego, można zauważyć, że słupy były „roztawione” w odległości mniej więcej 1 m (np. numery 11, 12, 15). Gdyby przyjąć, że w takim rytmie rozmieszczono pozostałe podpory ścian frontowych, to w każdej z nich powinny znajdować się trzy lub cztery słupy (nie licząc narożników budynku). Odnosząc się do położenia śladów dwóch domniemych soch we wnętrzu obiektu, dach należy rekonstruować jako czterospadowy, ale asymetryczny. Połąć (północno-zachodnia) powinna być bardziej stroma i mieć mniejszą powierzchnię niż połąć przeciwległa. Możliwe, że właśnie od strony północno-zachodniej znajdowała się przybudówka wsparta na dwóch dodatkowych słupach (numery 13, 14). Dobudowane pomieszczenie miałoby dach jednospadowy i byłoby krótsze od budynku, pozostawiając niezastłonięty odcinek ściany frontowej w sąsiedztwie północnego narożnika. Być może w tym miejscu znajdowało się wyjście z domu na podwórze. Można tak zakładać, biorąc pod uwagę najłatwiejszą komunikację ze wspomnianą przybudówką oraz z jamami i piecem kopułowym

(numer 67), które znajdowały się nieco dalej, po tej samej stronie omawianego budynku. Wymienione obiekty towarzyszące budowli wyznaczają prawdopodobny zarys obejścia (podwórza). Zaproponowana rekonstrukcja pozostawia bez wyjaśnienia szereg wątpliwości. Nie jest pewne, do czego mogły służyć różne słupy rozmieszczone w pobliżu jamy po budynku ziemnym. Ślad po słupie położony na zewnątrz od szczytowej ściany południowo-zachodniej, który znajduje się w jednej linii z domniemanymi dołkami po sochach, może być pozostałością po dodatkowej podpory śłemia (numer 9). W takim przypadku dach należałoby rekonstruować jako trójspadowy z przedłużonym okapem nad południowo-zachodnią ścianą szczytową.

Propozycja niesymetrycznego położenia soch wewnętrznych, wyraźnie wynikająca z zachowanych śladów omawianej budowli, nie znajduje odpowiednika w materiale zgromadzonym przez Andrzeja Michałowskiego ani w zaproponowanej przez badacza typologii. Warto jednak podkreślić, że nie jest to być może rozwiązanie odosobnione. Podobna propozycja rekonstrukcji dachu została przedstawiona w przypadku opisanej poniżej naziemnej budowli słupowej (por. Budynek nr 1 z miejscowości Krosna Parcela).

Budynek z miejscowości Prusy (Ryc. 5:7)

Ślady po budynku odsłonięto w całości. Zarys owalnej jamy był wyraźnie większy od rozstawu śladów po słupach konstrukcyjnych znajdujących się we wnętrzu tego obiektu. Owal jamy miał maksymalne rozmiary (5,8 × 2,7 m). Rozstaw domniemanych słupów narożnych konstrukcji nośnej, położonych wewnątrz jamy (numery 5, 8, 9, 14), tworzy czworobok o wymiarach (3–3,3 × 1,9 m). Miąższość wypełniska, liczona od stropu calca, wynosiła około 0,3 m. Obiekt miał zachowanych w sumie 21 śladów po słupach. Dołki postłupowe można podzielić na trzy grupy. Pierwszą stanowią ślady ośmiu słupów o największej głębokości (0,3–0,4 m), licząc od dna części ziemnej budowli, i o średnicy w większości przypadków przekraczającej 0,3 m (numery 5, 6, 8, 9, 12–14). Druga grupa to 7 dołków o średnicy nieprzekraczającej 0,2 m (poza dołkiem numer 11 o średnicy ponad 0,3 m) i głębokościach do kilkunastu centymetrów, licząc od dna obiektu (numery 1–4, 7, 10, 11). Występują one głównie na krańcach jamy, na zewnątrz skupisk największych dołków z grupy pierwszej. Trzecia grupa to tylko sześć dołków o średnicy 0,1–0,15 m i najmniejszej głębokości – zaledwie kilku centymetrów, licząc od dna obiektu. Układają się one w jednej linii w centralnej części jamy, w przestrzeni między dwoma grupami dołków o największej głębokości i średnicy (dołki bez numerów – pomiędzy śladami słupów numer 7 i 15).

Wypełnisko obiektu zawierało 42 fragmenty naczyń ceramicznych. Na ich podstawie chronologia budowli określono na fazę B₂ okresu wpływów rzymskich.

Układ zachowanych śladów wskazuje, że przebadany obiekt to budynek ziemny o dachu śłemiennowo-sochowym. Kształt jamy, znacznie wykraczający poza zarys

budowli, który wyznaczają najgłębsze dołki postłupowe (ślad słupów konstrukcyjnych), utrudnia jednoznaczna interpretację i zaliczenie do jednego z typów zaproponowanych przez Andrzeja Michałowskiego. Odnosząc się do układu śladów słupów nośnych, można stwierdzić, że jest to rozwiązanie zbliżone do typu 2.1.1, podtypu B (budynek sześciostłupowy). W zachowanych pozostałościach można dopatrzeć się śladów dwóch grup po trzy słupy (numery 5, 6 i 8 oraz 9, 13 i 14). W każdym z zestawów słup środkowy podtrzymywałby śłemię (numery 6 i 13). Interesującym wydaje się fakt, iż podpory nie były położone pośrodku, pomiędzy domniemanymi słupami narożnymi, lecz były przesunięte w stronę pary słupów narożnych, południowego (numer 5) i wschodniego (numer 14). W układzie zachowanych dołków występują jeszcze ślady dwóch głębokich słupów. Jeden stoi na przedłużeniu linii wyznaczonej przez domniemane sochy i jest położony najdalej na wschód (numer 12), drugi znajduje się we wnętrzu obiektu (numer 15). Szczególnie pierwszy z dodatkowych dołków może mieć znaczenie dla rekonstrukcji budowli (numer 12). Być może jest to ślad podparcia przedłużonego śłemia. Mógłby to być również, wraz z dołkami zaliczonymi do grupy drugiej (numery 1–4 i 10), ślad konstrukcji półkolistych ścian szczytowych, wykraczających poza granice wyznaczoną przez słupy nośne. Trzecia grupa dołków o najmniejszej średnicy, które bardzo płytko zaznaczają się w podłodze wewnątrz jamy budynku, układa się na linii zbliżonej do osi dłuższej obiektu. Ten układ śladów po słupkach przypomina podobne struktury (opisane powyżej) zarejestrowane w budowlach nr 568, 615 i 1118 z Brwinowa.

Podsumowując zaprezentowane powyżej informacje – można przypuszczać, że opisywany obiekt ziemny był przykryty dachem namiotowym bez wyodrębnionych połąci. Teoretycznie przeczy temu układ słupów nośnych. Na możliwość zastosowania takiej konstrukcji może jednak wskazywać przebieg dodatkowych dołków stanowiących prawdopodobnie ślad po półkolistych ścianach szczytowych. Od owalnego obiektu nr 568 z Brwinowa (o konstrukcji namiotowej) omawiana budowla różniła się najprawdopodobniej obecnością niskich ścian, na których częściowo spoczywał ciężar dachu. Zachowane ślady ściany od północnego-zachodu (pomiędzy dołkami numer 8 i 11) oraz szeregu słupów w domniemanych półkolistych ścianach szczytowych, pozwalają przypuszczać, że wejście znajdowało się od strony południowo-wschodniej. Byłby to więc budynek szerokofrontowy.

Budynek z miejscowości Święcice (Ryc. 5:8)

Budynek odsłonięto w całości, jama po części ziemnej miała wymiary 3 × 3,4 m. Zachowana miąższość wypełniska, liczona od stropu calca, wynosiła 0,1–0,2 m. Wyróżniono siedem dołków postłupowych, które mogą stanowić ślad słupów tworzących konstrukcję budynku. Cztery z nich były ułożone mniej więcej w jednakowych odstępach, wzdłuż zarysu ściany zachodniej (numery 1–4),

a trzy wzdłuż zarysu ściany wschodniej części ziemnej budowli (numery 5–7). Odległości między sąsiednimi słupami wynosiły od 0,5 m do 0,8 m. Zauważalna regularność konstrukcji pozwala przypuszczać, że brakuje śladu po ósmym słupie, w narożniku południowo-wschodnim. Wszystkie wyróżnione dołki mają średnicę w granicach 0,2–0,3 m i głębokości około 0,15 m, licząc od dna jamy stanowiącej pozostałość budowli.

Wypełnisko jamy nie zawierało zabytków ruchomych, które pozwoliłyby na datowanie. Inne obiekty rozpoznane podczas tych samych wykopalisk są (na podstawie fragmentów ceramiki) datowane na fazę B₂ okresu wpływów rzymskich. Można zatem przypuszczać, że budowla ziemna pochodziła z tej samej fazy.

Układ zachowanych śladów wskazuje, że przebadany obiekt to budynek ziemny, prawdopodobnie o dachu ślamieniowo-sochowym. Niemal na pewno szkielet każdej ze ścian szczytowych składał się pierwotnie z czterech słupów nośnych. Dwa skrajne wyznaczały narożniki budowli, a dwa pozostałe były rozmieszczone w konstrukcji ścian szczytowych, mniej więcej proporcjonalnie. Na nich powinna wspierać się pozioma belka nośna podtrzymująca półsłemię.

Odnosząc się do układu śladów słupów nośnych można stwierdzić, że jest to rozwiązanie pośrednie między typem 2.1.1, podtyp E (budynek siedmiosłupowy), a typem 2.1.3, podtyp K (wielosłupowy budynek ziemny o dachu bezsochowym). Analizując plan obiektu ze Świątca, można zauważyć, że najbliższą analogię (co do układu słupów) stanowi dom nr 3 z Kościelisk (gm. Radłów, pow. opolski, woj. opolskie; por. MICHAŁOWSKI 2011: 130, 150, ryc. 77). Kolejną analogią może być budynek nr 8 (obiekt 478) z miejscowości Rawa Mazowiecka, st. 3. W jednej ze ścian szczytowych znajduje się 4, a w drugiej 3 ślady po dołkach posłupowych. Budynek miał zapewne dach sochowo-ślamieniowy oparty na sochach szczytowych (SKOWRON 2014: 48–49, ryc.19: 3). Tam również zachowały się pozostałości konstrukcji ścian w postaci zwęglonych sumików zarówno pomiędzy słupami ścian bocznych, jak i szczytowych.

Andrzej Michałowski ma wątpliwości, czy zaliczyć budynek z Kościelisk do grupy budowli z dachem bezsochowym. Wydaje się, że należałoby typologię wspomnianego badacza uzupełnić o budynki ziemne o dachach ślamieniowo-sochowych (ośmiosłupowe), ale innych niż te określone jako typ C. Tam, w ścianach szczytowych, znajdują się po trzy słupy, a dwa pozostałe w ścianach frontowych. Jest to konstrukcja, w której dach wspiera się na sochach położonych w linii ścian szczytowych, na osi dłuższej budynku. W przypadku obiektu ze Świątca oraz najbliższej analogii z Kościelisk, należy zakładać, że w dwóch przeciwnych ścianach znajdowały się po cztery słupy (przy braku słupów w pozostałych ścianach). Znamienne jest, że w obu przypadkach wszystkie boki jamy mają niemal jednakową długość. Utrudnia to wskazanie ścian frontowych i szczytowych. Wydaje się bardziej prawdopodob-

ne, że w omawianym przypadku słupy nośne dźwigały półsochy, a nie ciężar dachu bezsochowego (złożonego tylko z par krokwi). Ta druga konstrukcja dachu wydaje się cieszyć znacznie mniejszą popularnością, na co wskazuje choćby niewielka liczba przykładów zaliczonych do podtypu K i wątpliwości przy klasyfikacji do tej grupy domu z Kościelisk (MICHAŁOWSKI 2011: 129–130). Gdyby konstrukcja omawianego budynku dźwigała półsochy, to ściany ze słupami w szkielecie należałoby uznać za szczytowe. Niezależnie od omówionych wątpliwości, w każdym przypadku budowla ze Świątca powinna być pokryta dachem dwuspadowym. Brak natomiast wystarczających przesłanek, aby wskazać, w której ze ścian znajdowało się wejście.

Budynki naziemne

W przypadku opisanych poniżej budynków naziemnych trzeba wyraźnie zaznaczyć, że proponowane rozplanowanie kolejnych obiektów stanowi propozycję opartą na interpretacji skupisk dołków posłupowych. Zgrupowania dołków pozwalające na takie zabiegi zostały odkryte podczas wykopalisk na stanowiskach: Krosna Parcela i Brwinów. Podobnie jak to czynili inni badacze (MACHAJEWSKI 2016: 210–211; por. SCHUSTER 2004: 20–60, 241–274, 2012), z pozornie nieczytelnego zbiorowiska, wyławiane były przede wszystkim grupy dołków tworzące linie proste oraz zbiory śladów po słupach o podobnej głębokości i średnicy. Autorzy niniejszego opracowania mają świadomość redukcyjnego charakteru źródeł archeologicznych i wynikających z tego faktu ograniczeń (por. URBAŃCZYK 1986). Zostały wzięte pod uwagę zastrzeżenia innych badaczy (MICHAŁOWSKI 2011: 119; por. KOBYLEŃSKI 1988: 33) dotyczące częstego braku śladów części słupów tworzących pierwotnie daną konstrukcję. Należy także zakładać, że w niektórych punktach użyto podpór niewkopanych (lub wkopanych bardzo płytko). Takie elementy nie będą pozostawiać śladów poniżej poziomu humusu (MICHAŁOWSKI 2011: 71–72, 119). Znacznie płycej bywały sadowione słupy w linii ścian zewnętrznych, ponieważ w przeciwieństwie do konstrukcji nośnej wewnątrz budynku, nie dźwigały one na sobie ciężaru dachu lub przenosiły go tylko w nieznacznej części i w podziale na więcej punktów (MICHAŁOWSKI 2011: 217).

Budynek nr 1 z miejscowości Krosna Parcela (Ryc. 3:3)

Budowla o proponowanym kształcie jest najprawdopodobniej datowana tak samo jak położony obok budynek ziemny (por. opis: *Budynki ziemne* – Budynek z miejscowości Krosna Parcela). Przypuszczenie to wynika z obserwacji, że pale tworzące zarys domniemanego domu nie naruszają wspomnianego obiektu ziemnego (numer 338) ani żadnej z towarzyszących mu jam. Zarys omawianego obiektu naziemnego o konstrukcji słupowej pozostał także dogodnie przejście do ściany frontowej budynku ziemnego, w której najprawdopodobniej znajdowały się drzwi.

Budynek naziemny w zaproponowanym kształcie miałby wymiary około $3,2 \times 9,2$ m. Dłuższa oś założenia przebiegała po linii północ-południe. Układ zachowanych śladów po słupach budzi jednak szereg wątpliwości. Bardzo słabo zaznaczają się ślady ściany północnej (z wyjątkiem jednego słupa narożnego – obiekt numer 106). Być może należałoby się spodziewać w tym miejscu ściany o lekkiej konstrukcji, co jest rozwiązaniem spotykanym na innych stanowiskach (MICHAŁOWSKI 2011: 184). We wnętrzu budynku wyraźnie rysują się ślady po dwóch potężnych słupach (obiekty numer: 108 i 212) – średnica dołków przekracza 0,4 m, a głębokość 0,2 m (licząc od stropu calca). Każda ze wspomnianych podpór znajduje się w tej samej odległości od bliższej ściany szczytowej – około 2,3 m. Odległość między opisywanymi słupami wynosi 4,5 m. Specyficzne jest ich położenie względem ścian frontowych (dłuższych). Od wschodniej są oddalone jedynie o 1,2 m, a od zachodniej niemal o 2 m. Ta dysproporcja skłania do szukania dodatkowych słupów, które mogłyby tworzyć pary z każdą ze wspomnianych podpór. Jedynie w części południowej domniemanego domu, na osi poprzecznej budynku, znajdują się dwa równie głębokie dołki posłupowe, ale o znacznie mniejszej średnicy (obiekty numer: 208 i 210). Wydaje się jednak, że stosunkowo niewielkie rozmiary budowli nie wymagały dodatkowych punktów podparcia dla konstrukcji dachu.

Na podstawie opisanych pozostałości można przypuszczać, że budynek miał konstrukcję słupową. Trudno jest określić z jakiego surowca wzniesiono ściany. Dołki posłupowe o mniejszych przekrojach (w większości do 0,2 m), najczęściej wkopane do 0,15 m w calec, mogą stanowić pozostałość szkieletu ścian. Zachowane ślady dwóch soch wewnętrznych wskazują wyraźnie, że budynek miał dach czterospadowy. Jeśli jednak uznamy, że dach podpierały tylko dwa słupy, to ich niesymetryczne położenie względem ścian frontowych (dłuższych) musiało powodować, że dłuższe połacie dachu miały różną wielkość i być może różny kąt nachylenia. Rozwiązanie takie jest konstrukcyjnie możliwe, ale brak dla niego analogii w zbiorze przykładów z terenu kultury przeworskiej prezentowanym przez Andrzeja Michałowskiego (MICHAŁOWSKI 2011: 187–205). Gdyby mimo to uznać, że istniały tylko dwie sochy usytuowane asymetrycznie względem dłuższej osi budynku, trzeba przyjąć, że był to budynek dwunawowy, o szerokości nawy węższej około 1–1,2 m, a nawy szerszej około 1,8–2 m.

Alternatywnym rozwiązaniem jest potraktowanie konstrukcji jako wspartej pierwotnie na czterech słupach. W osi poprzecznej budynku, wyznaczonej na wysokości południowej sochy (obiekt numer 212), znajduje się wspomniany powyżej układ pary dołków o średnicach nieprzekraczających 0,3 m, ale o głębokości porównywalnej z opisanymi podporami. Może to być ślad kolejnego wspornika. Gdyby tak było, w budynku znajdowałyby się jednak cztery wewnętrzne słupy wspierające dach. Dach miałby połacie o jednakowej powierzchni i nachyleniu, a wewnętrzna prze-

strzeń dzieliłaby się na trzy nawy (bocznej o szerokości około 1 m i środkowej nieco przekraczającej 1 m). Dodatkowy podwójny słup może też stanowić ślad po podziale domu na pomieszczenia. Na linii wspomnianej osi poprzecznej, w ścianach frontowych (dłuższych) zachowały się głębokie dołki posłupowe. Mogły one stanowić ślad po łączeniu ściany działowej ze ścianami frontowymi. Warto podkreślić, że na analogicznej osi poprzecznej, wytyczonej w oparciu o drugą z grubych podpór (północną), brak zarówno pozostałości dodatkowej, wewnętrznej sochy, jak i dodatkowych słupów w ścianach zewnętrznych budynku. Być może sochy były tylko dwie, a na wysokości jednej z nich część wnętrza odgrodzono ścianą poprzeczną, wspartą na szkieletcie z dodatkowych (cieńszych) słupów.

Brak zachowanych pozostałości poziomu użytkowego opisanego budynku nie pozwala na dalej idące przypuszczenia co do innych podziałów wnętrza oraz funkcji różnych jego części (pomieszczeń).

Budynek nr 2 z miejscowości Krosna Parcela (Ryc. 3:3)

Budowla o proponowanych wymiarach i zasięgu jest przecięta przez narożnik obiektu ziemnego numer 338. Zaobserwowana relacja wskazuje, że budynek ziemny jest młodszy. W oparciu o opisane wcześniej szczegóły można przypuszczać, że większość pobliskich jam i budynek naziemny nr 1 są współczesne względem obiektu ziemnego, a więc także młodsze od budynku słupowego nr 2, opisanego poniżej.

Budynek naziemny miał najprawdopodobniej wymiary około $3,75 \times 10$ m. Kształtem i rozmiarami przypominałby opisany powyżej budynek nr 1. Układ zachowanych śladów po słupach także w tym przypadku pozostawia szereg znaków zapytania. Najlepiej zachowane są dołki wyznaczające przebieg ściany południowej. Można także odczytać po kilka dołków posłupowych układających się w linie ścian wschodniej i zachodniej oraz w dwie linie rusztu wewnętrznego. Bardzo słabo zaznaczają się ślady ściany północnej, co stanowi analogię do młodszego budynku nr 1.

Ze względu na dysproporcję w stopniu zachowania różnych części domniemanego domu, większość wniosków opiera się na obserwacji wyraźnego układu słupów ściany południowej (m.in. obiekty numer: 57, 121 i 326). Ściana ta składa się z dwóch słupów narożnych (obiekty numer: 57 oraz prawdopodobnie 11 – por. Ryc. 4:1) oraz dwóch równie masywnych słupów położonych pomiędzy nimi. Każdy z tych dodatkowych dużych słupów pozostaje względem bliższego narożnika w odległości około 1 m. Odległość między nimi wynosi natomiast około 2 m. W połowie tego dystansu, na domniemanej osi domu, znajduje się dodatkowa grupa trzech głębokich dołków posłupowych o nieznacznej średnicy. Można zatem powiedzieć, że szkielet ściany południowej zwiierał pięć podpór, z których cztery miały średnicę około 0,4 m, a piąta (środkowa) stanowiła grupę trzech słupków o średnicy do 0,2 m każdy. W tym miejscu należy jeszcze raz podkreślić, że ślady wszystkich

wymienionych słupów były posadowione głęboko, jak na realia badanego stanowiska, czyli ponad 0,15 m, licząc od stropu calca. Jedynie narożny słup południowo-wschodni (obiekt numer 57) został wkopany płycej, ale kilka sąsiednich śladów po słupach w ścianie wschodniej omawianego budynku wskazuje wyraźnie, że ten jeden, nieco płytszy element, znajdował się u zbiegu dwóch ścian o konstrukcji szkieletowej.

Opisane pozostałości pozwalają się domyślać, że w przeciwieństwie do młodszego budynku (nr 1) ten dom miał najprawdopodobniej dach wsparty na półsochach ustawionych w linii ścian szczytowych. Na zastosowanie półsoch wskazuje dodatkowa para masywnych podpór umieszczona w ścianie szczytowej na prawo i na lewo od osi budynku. W tej sytuacji grupa trzech cieńszych słupków na osi może stanowić ślad dodatkowego podparcia belki poziomej podtrzymującej półsochę. Być może powielenie tego elementu konstrukcji jest śladem remontów prowadzonych już w trakcie funkcjonowania budynku. Na osiach wyznaczonych wzdłuż budynku, które biorą początek od wsporników belki niosącej półsochę, rysują się dwa rzędy dołków postłupowych. Są to ślady słupów o niewielkiej średnicy (0,2–0,3 m) i tylko minimalnie zagłębionych w calca (do 0,15 m). Płytkie posadowienie konstrukcji może tłumaczyć liczne braki w pozostałościach wewnętrznego rusztu domniemanego domu. Nietypowa wydaje się obecność śladów dwóch głęboko posadowionych słupów, czytelnych na dłuższej osi budynku, czyli na linii stanowiącej przedłużenie wspomnianej grupy trzech cieńszych słupków pośrodku szczytowej ściany południowej. Odległość pierwszego z nich (obiekt numer 320) od wspomnianej ściany wynosi 3 m. Odległości tego słupa od kolejnego (obiekt numer 293) to około 3,6 m. Do przeciwległej ściany północnej, której przebieg nie jest jasny pozostałyby znowu 3 m.

Obecność wspomnianych dwóch słupów, ułożonych proporcjonalnie na dłuższej osi domniemanego budynku naziemnego, utrudnia interpretację zachowanych śladów. W tym miejscu trzeba jeszcze raz podkreślić fakt zwielokrotnienia słupów w dwóch punktach omawianej budowli:

- Nie do końca czytelna jest sytuacja w narożniku południowo-zachodnim, który jest w kolizji z młodszym obiektem ziemnym (numer 338). Z obecnych w tym miejscu śladów aż trzech słupów, być może dwa (a nie jeden) należą do omawianej budowli naziemnej.
- Znaczący wydaje się też fakt położenia obok siebie aż trzech słupów pośrodku ściany południowej omawianego budynku.

Wymienione miejsca z trzema i dwoma słupami obok siebie, mogą stanowić świadectwo remontów, a tym samym długiego trwania całej budowli. To ważna obserwacja w świetle dalszych wywodów. Opisane powyżej pozostałości można dość pewnie odnosić do obiektu o dachu dwuspadowym, podpartym na półsochach, umieszczonych w linii ścian szczytowych. Obecność dodatkowych słupów pośrodku ściany południowej pozwala się domyślać, że mimo zastosowania półsochy, nie znajdowało się tam wejście.

Wobec słabego stanu zachowania śladów pozostałych ścian, nie można jednoznacznie stwierdzić, czy był to dom wąsko- czy szerokofrontowy. Wnętrze niemal na pewno było podzielone na trzy nawy, na co wskazują płytkie, cieńsze słupy, ułożone w dwie linie, którym początek dają podpory (półsochy) w ścianie południowej (obiekty numer: 121 i 326). Wspomniane dwie podpory na osi dłuższej budynku (obiekty numer: 293 i 320), które nie wpisują się w postulowany podział na trzy nawy, mogą wiązać się z przebudową i wzmocnieniem dachu. Ich położenie pozwala też przypuszczać, że był to jednak budynek szerokofrontowy z wejściem pośrodku jednej ze ścian dłuższych. Domniemana, południowa, socha wewnętrzna leży na tej samej osi poprzecznej co masywna podpora, czytelna w ścianie wschodniej (obiekt numer 19). Być może słupy (pozostałość dodatkowych soch wewnętrznych) wchodziły w skład szkieletu ścian poprzecznych służących podziałowi wnętrza na trzy pomieszczenia. Byłoby to rozwiązanie konstrukcyjne podobne do zaproponowanego w opisanym poprzednio domu nr 1 z tego samego stanowiska. Tak jak w tamtym przypadku, także tutaj trzeba podkreślić wątpliwości, które wiążą się z interpretacją powstającą na podstawie koncentracji słupów pochodzących z obiektów przynależnych do różnych faz budowlanych. Są to propozycje, które z pewnością należy poddawać dyskusji i dalszej analizie.

Domniemany budynek naziemny o konstrukcji słupowej ze stanowiska Brwinów (Ryc. 3:1)

W wyniku wykopalisk udało się uchwycić granicę strefy produkcyjnej z polem dymarkowym (część północno-zachodnia przebadanego obszaru) oraz ciągnącą się dalej na południe strefę z pojedynczymi piecami dymarskimi, na której dominowały budowle o wnętrzu zagłębionym (zob. *Budynki ziemne*). Na tym terenie czytelne jest tylko jedno wyraźne zgrupowanie dołków postłupowych. Może to być ślad budynku naziemnego o konstrukcji słupowej lub (co bardziej prawdopodobne) kilku różnych budowli słupowych funkcjonujących w kolejnych fazach.

Także w tym przypadku należy podkreślić, że przedstawiona poniżej koncepcja jest w znacznym stopniu hipotetyczna. Podstawowym założeniem przy próbie „rozszyfrowania” planu przynajmniej jednej fazy budowlanej było wyeliminowanie niektórych grup dołków postłupowych. Przyjęte zostało założenie, aby wyłączyć z analizy grupy znacząco odbiegające parametrami od większości zaobserwowanych śladów po słupach. Wykluczone zostały dołki o największej średnicy (pow. 0,5 m) i jednocześnie największej głębokości (co najmniej 0,3 m, licząc od stropu calca). W ten sposób pominięto dołki: 850, 925 i 957. Być może pierwszy i ostatni z nich stanowią ślad jednej konstrukcji (np. soch wewnętrznych tego samego budynku), ale trudno w układzie innych śladów po słupach wskazać korespondujący z nimi zarys rusztu wewnętrznego i/lub ścian. Pominięta została też grupa dołków o najmniejszej średnicy (około 0,2 m), które były najpłytsze (do 0,1 m, licząc od stropu calca). Znaczna część tych dołków leży

w zachodniej części skupiska i przy próbach wyłonienia zarysu budynku pozostawała poza hipotetycznym jego zasięgiem. Jest to prawdopodobnie pozostałość innej budowli, której planu nie jesteśmy w stanie prawidłowo odczytać. Być może szereg słupów należących pierwotnie do tego innego budynku nie pozostawił po sobie śladów poniżej warstwy humusu. Do wspomnianej grupy należą słupki numer: 937, 939, 941, 943, 953 oraz prawdopodobnie 838.

Po wyeliminowaniu części dołków powstały dwie możliwości odczytania rysującego się obrazu. Jedną zakłada połączenie w linię dołków posłupowych o numerach: 915 – 854? – 919 – 929 – (być może także 925, mimo wcześniejszych zastrzeżeń) – 955 – 899. Propozycja ta jest dość trudna do zaakceptowania, bo łączy dołki o różnej głębokości i średnicy, które w dodatku nie leżą idealnie w jednej linii. Trudno też do tej osi dopasować drugi rząd słupów nośnych lub ślady równoległych ścian frontowych. Znacznie bardziej prawdopodobna wydaje się koncepcja, która za kluczową uznaje sekwencję słupów o numerach: 844 – 959 – 858 – 923. Na pierwszy rzut oka widać, że te cztery ślady słupów nie leżą w jednej linii. Intrygujące wydaje się to, że dwa skrajne i dwa położone bliżej środka tego układu dołki stanowią niemal identyczne pary. Odpowiednio: pierwsza para ma średnicę zbliżoną do 0,5 m i głębokość około 0,25 m (od stropu calca), a druga para ma średnicę około 0,3 m i głębokość minimalnie poniżej 0,2 m (liczoną od stropu calca). Ten symetryczny układ mógł stanowić szkielet wypukłej ściany frontowej zbliżonej do rozwiązania konstrukcyjnego stosowanego w obiektach ziemnych dziesięciosłupowych – podtyp D według Andrzeja Michałowskiego (MICHAŁOWSKI 2011: 123–124). Ustawienie słupów w ścianie frontowej bardzo przypomina rozwiązanie z obiektu ziemnego z miejscowości Krosna Parcela (zob. *Budynki ziemne*). Ściana wzniesiona na konstrukcji z czterech słupów stanowiłaby frontową (dłuższą) ścianą północno-wschodnią domniemanego budynku z Brwinowa. Nadal odwołując się do rozwiązania zastosowanego w obiekcie ziemnym z Krosny Parceli, można zakładać, że była to ściana, pośrodku której znajdowało się wejście do budynku. Przeciwniegią ścianą frontową (długa) biegnąby po linii łączącej dołki numer 842 i 931. Do ściany tej należałyby najprawdopodobniej płytsze dołki 852 i 927. Dyskusyjna jest natomiast przynależność do tej samej konstrukcji dołków 917 i 935, które być może należałoby wykluczyć, podobnie jak grupę śladów po najcieńszych, płytko posadowionych słupkach wymienionych wcześniej. Do tak zarysowanego budynku, jako ślady słupów narożnych, należałoby włączyć wspomniane już dołki 844 i 923 oraz mający taką samą głębokość jak one, ale wyraźnie mniejszą średnicę dołek numer 842. Brak jest śladów po czwartym narożniku proponowanej konstrukcji. Nie licząc dołków po słupach narożnych, pozostałościami ścian szczytowych byłyby dołki numer 846 (ściana północno-zachodnia) oraz 929 (ściana południowo-wschodnia). Wymienione słupy byłyby zdecydowanie mniej masywne niż np. opisane już podpory w narożnikach północnym i wschodnim, które zamykały

domniemaną ścianę frontową. Ponadto, dodatkowy słup w ścianie północno-zachodniej nie jest położony na jej środku. Brak w proponowanej konstrukcji ścian szczytowych śladów słupów mogących spełniać funkcję soch. W związku z tą obserwacją należało poszukać prawdopodobnych pozostałości soch wewnętrznych. Wydaje się, że taką rolę mogły pełnić słupy, których ślad stanowią dołki numer 915 i 919. Są one ułożone na dłuższej osi budynku, od bliższej ściany szczytowej każdy jest oddalony około 2,2–2,4 m, a od siebie nawzajem o około 3 m.

Przyjmując szereg opisanych powyżej śladów, jako pozostałości po tej samej budowli słupowej, uzyskujemy obraz domostwa o wymiarach około 3,2–3,8 × 8,2 m, budynku o sochach wewnętrznych, a więc o dachu czterospadowym. Prawdopodobnie był to dom szerokofrontowy z nieco „wypukłą” ścianą północno-wschodnią, w której być może znajdowało się wejście. Zakładając obecność dwóch soch na dłuższej osi, uzyskujemy wewnątrz podzielone na dwie nawy o jednakowej szerokości wynoszącej około 1,8 m.

Dom o proponowanych wymiarach i konstrukcji jest bardzo zbliżony do młodszego budynku słupowego (budynek nr 1) na stanowisku Krosna Parcela. Możliwe także, że oba obiekty pochodzą z tego samego okresu. Budynek nr 1 z Krosny Parceli jest datowany na podstawie korelacji z pobliskim obiektem ziemnym (numer 338) na fazę B₂ okresu wpływów rzymskich. W przypadku omawianego budynku słupowego z Brwinowa próba korelacji z położoną obok budowlą ziemną (obiekt numer 836) pozwala zaproponować datowanie na fazę B₂/C₁. Warto przy okazji podkreślić, że przywoływane obiekty ziemne z obu stanowisk mają niemal identyczne rozmiary oraz prawdopodobnie bardzo podobną konstrukcję słupową (por. *Budynki ziemne*). Położenie domniemanego domu naziemnego z Brwinowa budzi wątpliwości. Różni się bowiem od lokacji całego zgrupowania budynków ziemnych. Te ostatnie zdają się tworzyć część jednoczasowej zwartej koncepcji organizacji przestrzeni. Jednak inne, położone w pobliżu obiekty, w tym wspomniany budynek ziemny nr 836, „respektują” zasięg strefy z dołkami posłupowymi (nie naruszając jej). Może to mimo wszystko wskazywać na „jednoczasowość” wszystkich odkrytych w tej części stanowiska budowli.

Podsumowanie

Opisane powyżej budynki ziemne oraz naziemne o konstrukcji słupowej tworzą stosunkowo liczną grupę obiektów, pochodzących z tego samego skupiska osadniczego kultury przeworskiej, które mogą być poddawane analizie porównawczej pod kątem zastosowanych rozwiązań konstrukcyjnych, a czasami także analizie funkcjonalnej. Możliwe wydaje się dodanie kilku uwag na temat preferowanych typów budowli oraz ich unikalności lub podobieństwa do rozwiązań znanych z innych obszarów zasiedlonych przez ludność kultury przeworskiej. Możliwe

wyduje się też uzupełnienie dotychczasowych obserwacji na temat położenia osad przeworskich na Mazowszu oraz rozplanowania przestrzeni wewnątrz tych osiedli.

Konstrukcje naziemne (Ryc. 3:1; 3:3)

W świetle zaprezentowanego wyboru budynków, na uboczu pozostaje dyskusja na temat stosowania w budownictwie przeworskim innych rozwiązań niż konstrukcja słupowa. Prowadzone badania nie dostarczają w tym zakresie istotnych informacji. Jedynie na działce przebadanej w Brwinowie zwraca uwagę teren pozbawiony jakichkolwiek obiektów związanych z aktywnością ludności kultury przeworskiej. Jest to obszar na południe i wschód od budynku ziemnego nr 568 (Ryc. 1). Mogła znajdować się tam budowla, po której nie pozostały ślady poniżej warstwy humusu, np. budynek o konstrukcji zrębowej. Pusta przestrzeń rysuje się też w sąsiedztwie obiektu 1118, ale trudniej w tym przypadku o podobne wnioski. Przede wszystkim nie przebadano części działki na południe i zachód od wspomnianej budowli ziemnej. Poza tym, wykopaliska ujawniły szereg wkopów nowożytnych (często głębokich), które mogły całkowicie zniszczyć pozostałości po budowli naziemnej o konstrukcji słupowej. Nie można zatem jednoznacznie stwierdzić, że teren wokół obiektu 1118 nie był pierwotnie zajęty przez dołki posłupowe lub np. jamy.

Na dwóch stanowiskach (Krosna Parcela oraz Brwinów) pojawiają się wyraźne strefy, w których występuje zagęszczenie dołków posłupowych. Tym właśnie strefom, szczególnie na pierwszym z wymienionych stanowisk, towarzyszą inne obiekty (budynek ziemny, jamy, piec lub wędzarnia) należące najprawdopodobniej do tego samego obejścia (zagrody).

Pojawiające się w literaturze przedmiotu w ostatnim dziesięcioleciu rozważania na temat naziemnych konstrukcji słupowych pozwalają odnieść wyniki wykopalisk (i czynione na ich podstawie obserwacje) do publikowanych propozycji innych badaczy. Na tej podstawie można stwierdzić, że wśród trzech budynków, których plany udało się „wyłowić” spośród zgrupowań śladów po słupach, reprezentowane są różne rozwiązania konstrukcyjne. Wiele wskazuje na to, że budynek nr 2 z Krosny Parceli stanowi przykład domu trójnawowego, a dom nr 1 z tego samego stanowiska oraz dom z Brwinowa to budynki dwunawowe. W obu przypadkach podział na dwie nawy sprowadza się do zastosowania dwóch soch wewnętrznych wspierających dach budowli. W przypadku domu nr 2 ze stanowiska Krosna Parcela rodzą się wątpliwości, czy może podpory były 4. Dwa wyraźnie czytelne ślady soch nie są bowiem ułożone w osi dłuższej budynku, co było powszechnie stosowanym rozwiązaniem. Mimo braku analogii dla asymetrycznego układu soch wewnętrznych w dostępnej literaturze, już w grupie zaprezentowanych w niniejszym tekście budowli, zdaje się znajdować przykład podobnej konstrukcji. Także budynek ziemny z Kań Helenowskich ma dwie sochy wewnętrzne przesunięte w stronę jednej ze ścian dłuższych (frontowych). Nie wydaje się możliwe, aby w przy-

padku tego obiektu pominięto podczas badań ślady dwóch dodatkowych podpór. Mając na względzie dwa opisane przypadki, należy w przyszłych badaniach i analizach brać pod uwagę możliwość powszechniejszego stosowania asymetrycznych konstrukcji dachów w domach przeworskich.

Nawiązując do informacji dotyczących ogólnego planu budowli naziemnych o konstrukcji słupowej, trzeba odnieść się do ich datowania. We wszystkich przytoczonych przykładach brak materiału ruchomego w dołkach posłupowych lub jest on niewystarczający dla uściślenia chronologii. Z tego powodu za najbardziej prawdopodobne przyjmowane jest datowanie przez analogię do najbliższych położonych budynków ziemnych (przy założeniu, że relacja pomiędzy sąsiadującymi obiektami wskazuje na współistnienie w ramach jednej fazy). W oparciu o takie założenie, dla domu nr 2 z Krosny Parceli przyjęte zostało datowanie na fazę B₁ okresu wpływów rzymskich, a dla domu nr 1 (z tego samego stanowiska) oraz dla domu z Brwinowa na fazę B₂. W świetle zaobserwowanej sekwencji stratygraficznej i proponowanych na tej podstawie datowań, opisany dom trójnawowy jest starszy od analizowanych domów dwunawowych. Trudno na obecnym etapie rozstrzygać, na ile następstwo tych dwóch typów konstrukcji może przekładać się na specyfikę budownictwa przeworskiego na lewobrzeżnym Mazowszu. Można jedynie mieć nadzieję, że zagadnienie to będzie analizowane w toku kolejnych badań.

Dla przyszłych analiz istotny wydaje się też fakt, że wszystkie wspomniane domy mają zbliżone wymiary (długość 8,2–10 m oraz szerokość 3,2–3,75 m). Powierzchnia prezentowanych obiektów waha się więc w granicach 26–38 m². Co do rozmiarów i zastosowanych rozwiązań konstrukcyjnych (dwie sochy wewnętrzne, podział na dwie nawy) bardzo podobne są oba budynki datowane na fazę B₂.

W świetle opisanych obserwacji wydaje się wyłaniać „zarys” typowego domu mieszkalnego ludności kultury przeworskiej w skupisku osadniczym w dorzeczu środkowej i dolnej Bzury. W tym przypadku wspomniana długość (nieprzekraczająca 10 m) nie pozwala raczej mówić o „długich domach” (por. MICHAŁOWSKI 2011: 202–203, 211–219). Wśród obiektów naziemnych o konstrukcji słupowej, omówione ślady trzech budynków można zaliczyć do grupy najmniejszych – o powierzchni poniżej 40 m² (por. MICHAŁOWSKI 2011: 211). Mamy więc do czynienia z przykładami domostw przypominających nowożytne wiejskie chaty z różnych regionów Polski. Przy takich rozmiarach całej budowli mało prawdopodobne wydaje się, że pod jednym dachem łączono przestrzeń mieszkalną i pomieszczenie dla zwierząt gospodarskich. Na podstawie słabo zachowanych śladów nie sposób jednak kategorycznie potwierdzić lub odrzucić tezy o wielofunkcyjności w przypadku omawianych budynków. Brak jest jakichkolwiek uchwytnych pozostałości poziomu użytkowego, nie ma również niebudzących wątpliwości śladów podziału domów na pomieszczenia.

Przechodząc do zagadnienia konstrukcji dachów, należy zwrócić uwagę na ślady stosowania różnych rozwiązań. W tym przypadku kluczowe wydają się obserwacje dotyczące położenia soch podtrzymujących ślimiona. W przypadku domu nr 2 z Krosny Parceli możemy zakładać, że sochy lub półsochy znajdowały się w linii ścian szczytowych, na osi dłuższej budynku. Na tej podstawie można wnosić, że dach był dwuspadowy. W przypadku pozostałych budynków (nr 1 z tego samego stanowiska) oraz domu z Brwinowa uchwycone zostały wyraźne ślady soch wewnętrznych. Dzięki temu wiemy, że dachy były czterospadowe, z tym zastrzeżeniem, że dom w Krośnie Parceli miał najprawdopodobniej połacie dachowe nad dłuższymi ścianami różnej wielkości i o różnym nachyleniu. Stosowanie w budynkach przeworskich asymetrycznych dachów czterospadowych jest koncepcją nową i wymaga potwierdzenia w toku dalszych badań lub publikacji już uzyskanych wyników wykopalisk. Mniejsza odległość od soch wewnętrznych do jednej ze ścian dłuższych (frontowych) powinna skutkować tym, że ta właśnie ściana była wyższa, a połacie dachu nad nią krótsza. W takiej ścianie łatwiej byłoby umieścić drzwi. Otwór wejściowy mógł być wyższy, a więc wygodniejszy.

Problem ulokowania wyjścia w analizowanych obiektach jest trudniejszy do rozwiązania w przypadku omówionych powyżej budowli naziemnych. Można jedynie domyślać się gdzie znajdowały się drzwi, analizując położenie sąsiednich obiektów mogących pochodzić z tej samej fazy. Dobrym przykładem jest dom nr 1 z Krosny Parceli. Sąsiedztwo budynku ziemnego i innych obiektów pozwala przypuszczać, że wyjście prowadziło na wspólne podwórze. Powinno się więc znajdować w dłuższej (frontowej) ścianie zachodniej. Warto jednak zwrócić uwagę, że w świetle przedstawionej powyżej hipotezy, dotyczącej przyczyn niesymetrycznego położenia soch wewnętrznych, drzwi powinny znajdować się w ścianie przeciwległej! Te rozbieżności najlepiej ilustrują problemy z prawidłowym „odczytaniem” planu naziemnych domów słupowych. W przypadku budynku z Brwinowa, symetryczny układ słupów w ścianie frontowej północno-wschodniej oraz położenie z tej strony budowli ziemnej nr 836, pozwalają domyślać się wyjścia właśnie w tym kierunku. Warto zauważyć, że choć dwa omówione powyżej domy nie są tak samo zorientowane względem stron świata, to wyjścia z obu zbliżonych do siebie konstrukcyjnie i tak samo datowanych budynków, znajdowały się najprawdopodobniej w ścianach dłuższych. Mielibyśmy zatem do czynienia z domami szerokokfrontowymi.

Budynki ziemne (Ryc. 3:2; 5:1–8)

Wszystkie przedstawione powyżej obiekty ziemne mają zbliżone rozmiary jam: szerokość 2–3,8 m oraz długość 3,3–5,8 m. Szerokość najczęściej wynosi 2–3 m. Szersze są jamy ziemianek 568 i 615 (Ryc. 5:2–3) z Brwinowa – około 3,5 m, a także ziemianka z Kań Helenowskich (Ryc. 3:2) – niemal 4 m. Wszystkie obiekty z Brwi-

nowa mają zbliżoną długość (około 4,5 m), podobnej długości jest także ziemianka z Kań Helenowskich. Nieco krótsze (około 3,5 m) są obiekty z Krosny Parceli oraz z Prus (Ryc. 5:1, 7). Swoisty wyjątek stanowi ślad budynku ze Świąć, który jest niemal kwadratowy i ma wymiary 3 × 3,4 m (Ryc. 5:8). W oparciu o zaprezentowane dane można stwierdzić, że powierzchnia omawianych budowli ziemnych waha się w granicach od 8,5 do 17,5 m². Najwięcej przykładów to budynki o powierzchni użytkowej około 10–11 m².

Mimo zbliżonej powierzchni, poddawana analizie grupa budowli jest dość zróżnicowana pod względem stosowanych rozwiązań konstrukcyjnych, w tym konstrukcji dachu. Niemal wszystkie miały dachy ślimeniowo-sochowe, ale już na tym poziomie porównań występuje jeden wyjątek. Obiekt nr 568 z Brwinowa miał prawdopodobnie ślimię wsparte na „nożycach” utworzonych po każdej stronie z czterech zbiegających się w jednym punkcie skośnie ustawionych podpór.

Pozostałe obiekty mają bardzo różne warianty dachu podpartego na sochach. Budowle z Krosny Parceli oraz nr 615 z Brwinowa mają sochy położone centralnie w linii ścian szczytowych i zarazem w obrysie jamy. Zbliżoną konstrukcję mógł mieć budynek z Prus, ale w tym przypadku ślimię miało być może dodatkowy punkt (punkty ?) podparcia na zewnątrz od domniemanych ścian szczytowych (Ryc. 5:7). Omawiana konstrukcja jest specyficzna, właściwie wszystkie słupy (podpory) znajdują się we wnętrzu owalnej jamy, stanowiącej ślad budowli o znacząco większej powierzchni. Relacja ta nie została do końca wytłumaczona.

Obiekty nr 836 i nr 1011 z Brwinowa (Ryc. 5:4–5) mają po cztery podpory ślimienia położone na osi dłuższej obiektu. W pierwszym przypadku dwie sochy są położone pośrodku przeciwległych ścian szczytowych i zarazem w obrysie jamy, a dwie kolejne w jamie w nieznacznej odległości od ścian szczytowych. W przypadku drugim wszystkie cztery podpory znajdują się wewnątrz części ziemnej budynku.

Budynek z Kań Helenowskich (Ryc. 3:2) ma tylko dwie sochy wewnętrzne, które są nietypowo odsunięte od osi dłuższej budowli (obiekty numer: 8 i 19). Jeszcze inne rozwiązanie zostało zastosowane w obiekcie nr 1118 z Brwinowa (Ryc. 5:6). Wszystkie ślady słupów ścian szczytowych znajdują się poza zasięgiem ziemnej części obiektu. Poza tym, bliżej dłuższej osi budowli, w ścianach szczytowych, znajdują się pary dołków po słupach, które najprawdopodobniej stanowiły podpory belek niosących półślimiona.

Obserwowana różnorodność metod podparcia konstrukcji dachu przekłada się najprawdopodobniej na stosowanie różnego podziału na połacie:

1) Dach dwuspadowy – taka forma pokrycia dachu może być zrekonstruowana w obiektach z sochami w linii ścian szczytowych, czyli na budynkach ziemnych z Krosny Parceli oraz nr 615 z Brwinowa. Dach dwuspadowy

- powinien pokrywać także budowlę nr 836 z Brwinowa. Mimo że ma ona więcej śladów domniemanych podpór śłemia, to dwie skrajne sochy leżą również w linii ścian szczytowych. Do omawianej grupy należy także zaliczyć budowlę ze Świącic oraz nr 1118 z Brwinowa, gdzie prawdopodobnie zastosowano podpory w formie pólsoch, ale także ustawionych w linii ścian szczytowych.
- 2) Dach czterospadowy – taką formę przykrycia będą miały budowle z sochami wewnętrznymi. Do omawianej grupy można zaliczyć dom z Kań Helenowskich oraz budynek nr 1011 z Brwinowa. W obu przypadkach połączenie dachu nad ścianami szczytowymi powinny być bardzo strome, bo sochy wewnętrzne stojące w sąsiedztwie wymienionych ścian znajdują się w małej odległości od nich. Trzeba zaznaczyć, że w przypadku domu z Kań należy brać pod uwagę różną wielkość i kąt nachylenia dłuższych połączeń dachu, co jest wynikiem położenia wspomnianych podpór bliżej jednej ze ścian dłuższych (frontowych).
- 3) Dach o pokryciu namiotowym (bez wyodrębnionych osobnych połączeń) – taki dach, sięgający poziomu ziemi, pokrywał niemal na pewno obiekt nr 568 z Brwinowa. Świadczą o tym pozostałości słupów, które były nachylnie do wnętrza obiektu. Najprawdopodobniej wspierały one w dwóch punktach śłemię. Być może w zbliżony sposób był pokryty budynek z Prus. Ma on wprawdzie układ słupów przypominający budynek sześciostłupowy z sochami w linii ścian, ale zarejestrowane zostały także ślady dodatkowych słupów wysuniętych poza linię domniemanych ścian szczytowych. Wykraczający poza zasięg wszystkich słupów zarys owalnej jamy pozwala przypuszczać, że w tym przypadku wzniesiono dach ze śłemiem, ale namiotowy – bez wyodrębnionych połączeń. Od budynku 568 z Brwinowa dom z Prus różnił się prawdopodobnie występowaniem niskich ścian (por. *Budynki wziemne*, Budynek nr 568 z Brwinowa).

Odrębnej analizy wymaga problem ułożenia otworu wejściowego w omawianych obiektach. Nie we wszystkich opisanych budynkach wziemnych mamy przesłanki wynikające z kontekstu lub ślady w stratygrafii na podstawie których możemy wskazywać gdzie mogło znajdować się wejście.

Budowla wziemna z Krosny Parceli i pobliski budynek słupowy (numer 1) pochodzą najprawdopodobniej z tej samej fazy. Mogły należeć do tego samego obejścia, wówczas wyjście powinno się znajdować w dłuższej ścianie północnej obiektu wziemnego. Również w Kaniach Helenowskich, analizując położenie przybudówki do budynku oraz pobliskich jam i pieca, można się domyślać, że wejście do domu znajdowało się w ścianie północno-zachodniej. Ze względu na wymiary wspomnianej przybudówki, drzwi musiały być umieszczone asymetrycznie, w pobliżu północnego narożnika budynku.

W obiekcie nr 836, w sąsiedztwie domu słupowego w Brwinowie, część wziemna ma specyficzne rozszerzenie i dodatkowe płytkie dołki postłupowe w pobliżu dłuż-

szej ściany północnej. Być może są to ślady zadasszonego wejścia, byłoby ono położone asymetrycznie (bliżej narożnika północno-zachodniego). Gdyby obserwacja ta była słuszna, pod znakiem zapytania staje przynależność do tego samego gospodarstwa omawianego obiektu i pobliskiego budynku słupowego. Proponowana lokalizacja wyjścia z budowli wziemnej pozostawia dom słupowy na jej tyłach.

W przypadku pozostałych obiektów wziemnych brak wystarczających przesłanek, aby w sposób wiarygodny wskazać położenie wejścia. Najprawdopodobniej w budowlach o numerach: 568, 615, 1011 i 1118 z Brwinowa oraz w obiekcie z Prus układ elementów konstrukcyjnych w ścianach szczytowych raczej uniemożliwiał ułożenie w nich drzwi. Można więc przypuszczać, że wszystkie te obiekty były budowlami szerokofrontowymi, tj. posiadały otwór wejściowy w jednej ze ścian dłuższych.

Analiza funkcjonalna budynków wziemnych

W żadnym z opisanych budynków słupowych (stwierdzonych na powierzchni ziemi) nie zachowały się ślady podziału na pomieszczenia. Tym bardziej brak podstaw do wskazania, w której części budynku znajdowało się palenisko lub piec oraz, gdzie skupiała się jakaś wyodrębniona działalność gospodarcza, np. warsztat tkacki (por. MICHAŁOWSKI 2011: 165–166, ryc. 86). W przypadku budowli wziemnych, zarówno pozyskane znaleziska ruchome, jak i niektóre pozostałości po konstrukcji, mogą wskazywać na pierwotne przeznaczenie obiektu.

Wypełnisko budynku z Krosny Parceli zawierało materiał ceramiczny oraz kości zwierzęce, w tym szczątki ze śladami wskazującymi na obróbkę termiczną oraz ze śladami pokonsumpcyjnymi. W centralnej części obiektu znajdowały się też liczne fragmenty węgla drzewnego oraz przepalanej gliny (polepy), które mogą wskazywać na podtrzymywanie ognia wewnątrz pomieszczenia. Wymienione pozostałości aktywności gospodarczej pozwalają przypuszczać, że budowla pełniła funkcję kuchni. Najprawdopodobniej nie tylko przygotowywano tam posiłki, ale także (przynajmniej czasami) spożywano je na miejscu.

Opisany powyżej przykład stanowi wyjątek w analizowanej grupie. Jedynie w tej budowlu udało się zlokalizować niebudzące wątpliwości ślady paleniska. Tylko w tym przypadku można wskazywać jednoznacznie na związek obiektu z przygotowaniem i spożywaniem posiłków. Płytkie jamy, mogące stanowić ślady palenisk, były uchwytnie także w obiektach 568 i 836 z Brwinowa oraz wewnątrz budynku z Kań Helenowskich. W wypełniskach wspomnianych zagłębień brak jest jednak domieszki fragmentów polepy i węgla drzewnego. Warto zwrócić uwagę, że w Krośnie Parceli ślady palenisk oraz znaleziska kości i ceramiki występują razem, ale w Brwinowie pojawiają się osobno. Domniemane pozostałości palenisk odsłonięto w obiektach 568 i 836, a kości zwierzęce pochodziły z wypełnisk wkopów pod budowle 1011 i 1118. Tylko fragmenty naczyń ceramicznych były rejestrowane we wszystkich omawianych przypadkach. W tej sytuacji przynajmniej część

obiektów wziemnych z Brwinowa mogła mieć przeznaczenie inne niż kuchenne. Może to dotyczyć przypadków występowania fragmentów ceramiki przy jednoczesnym braku kości zwierzęcych oraz śladów paleniska lub pieca.

W spagu obiektów nr 568, 615, 1118 (a także obiektu ze stanowiska Prusy) natrafiono na ślady po kilku lub kilkunastu płytkich dołkach posłupowych o niewielkich średnicach. Dołki po palikach układają się w jednej (Brwinów nr 615 i Prusy) lub w dwóch liniach (Brwinów nr 568? oraz nr 1118), mniej więcej na osi dłuższej obiektu. W żadnym z zaobserwowanych przypadków nie dochodzi do ścian szczytowych, pozostawiając nieco wolnej przestrzeni (przejście?). Opisane ślady nieznanymi konstrukcjami przegradzają wnętrza ziemianek. Na tej podstawie można przypuszczać, że pierwotnie nie było możliwe przejście po osi krótszej budynku. Wymiary oraz położenie wspomnianych dołków raczej wykluczają uznanie ich za pozostałości istotnych elementów konstrukcyjnych.

W literaturze pojawiają się sugestie, że mogą to być ślady pionowych warsztatów tkackich (MICHAŁOWSKI 2011: 164–166, Ryc. 86). Znaleźisko, które zdaje się potwierdzać powyższą tezę pochodzi z jednego z domów na stanowisku Herzsprung (SCHUSTER 2004: 180–182, Abb. 81). Natrafiono tam na dołki posłupowe w podłodze wraz z całą serią ciężarków tkackich. W analizowanych obiektach z terenu lewobrzeżnego Mazowsza, w których występują podobne grupy dołków, zwykle brak znalezisk wskazujących na istnienie warsztatów tkackich. Z tych samych obiektów zwykle pochodzą znaczne ilości fragmentów ceramiki naczyniowej.

Wypełnisko części wziemnej budowli ze stanowiska Kanie Helenowskie, obok fragmentów naczyń ceramicznych, zawierało aż 6 przęślików oraz jeden niekompletny ciężarek gliniany (najprawdopodobniej tkacki). Wymienione znaleziska wskazują na aktywność gospodarczą związaną z produkcją przędzy oraz z tkactwem. Mimo to, nie natrafiono na ślady serii dołków posłupowych, które rzekomo stanowią pozostałość po krosnach pionowych. W podłodze omawianej budowli zarejestrowano natomiast dwa zagłębienia (jamy) oraz jedno płytsze zaciemnienie. Najprawdopodobniej przynajmniej dwie wspomniane jamy zostały wykonane jednocześnie z budowlą. Może na to wskazywać brak kolizji między tymi wkopami i dołkami po słupach konstrukcyjnych budynku. Trzecie, większe zaciemnienie, mogło powstać nieco później, w trakcie użytkowania obiektu. Jak zostało już wspomniane, płytkie zaciemnienia czytelne na poziomie podłogi mogą stanowić ślad po palenisku. Wśród analizowanych budowli wziem-

nych zaciemnienia (rodzaj płytkiej jamy) znajdowały się także na dnie obiektów 568 i 836 z Brwinowa.

Przy okazji rozważań na temat dołków posłupowych w podłogach obiektów wziemnych warto zauważyć, że współcześnie prowadzone są doświadczenia z wykorzystaniem pionowych warsztatów tkackich. Na podstawie takich eksperymentów w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego można stwierdzić, że nie ma konieczności wkopywania konstrukcji warsztatu. Żeby swobodnie pracować wystarczy oprzeć ramę np. o ścianę. Niewkopywany warsztat ułatwia też przenoszenie go, np. do lepiej oświetlonego pomieszczenia lub na zewnątrz (w okresie letnim)⁴.

Warto być może rozważyć powiązanie niektórych budowli wziemnych z częścią hutniczą osady. Wobec datowań proponowanych dla stanowiska w Brwinowie należy jednak zakładać, że pobliskie dymarki funkcjonowały wcześniej. Ślady słupków wkopanych w podłogę nie mają więc raczej związku z produkcją metalurgiczną. W wypełniskach obiektów brak jest też jakichkolwiek innych śladów prac związanych z wytopem lub obróbką żelaza.

Na obecnym etapie badań nie sposób także przyporządkować każdego z obiektów wziemnych (lub ich grupy) do konkretnego budynku naziemnego. Utrudnia to interpretację omawianych budowli jako typowych, małych budynków pomocniczych, towarzyszących większym, mieszkalnym. Autorzy, zwracając uwagę na zagadkowe serie dołków w podłogach omawianych obiektów, pozostawiają ten problem otwarty. Być może przyszłe wykopaliska lub publikacja badań już przeprowadzonych, dostarczą nowych istotnych informacji, które pozwolą wyjaśnić przeznaczenie części budowli wziemnych na stanowiskach przeworskich.

Budynki naziemne i wziemne jako elementy części zagrody

W pracach publikowanych w początkach XXI wieku zdaje się przeważać opinia, że budynki wziemne, mogły pełnić jedynie funkcję obiektów pomocniczych dla znacznie większych budynków naziemnych. Taka funkcja omawianych grupy obiektów miała wynikać z ich niewielkich rozmiarów oraz braku śladów palenisk we wnętrzach (por. MICHAŁOWSKI 2011: 176, 182–183, 233). Na podstawie planów przebadanych archeologicznie osad można zakładać, że spełniały one funkcje nie tylko gospodarcze i warsztatowe, ale także mieszkalne (SKOWRON 2014, 93). Budynki wziemne i budynki naziemne wchodziły w skład jednego obojścia (SKOWRON 2014: 173–191). Opinia ta

⁴ Doświadczenia związane z próbą rekonstrukcji różnych narzędzi i technik tkackich prowadzi Agata Ulanowska, której bardzo

dziękujemy za konsultacje.

zdaje się znajdować potwierdzenie w przypadku budynku wziemnego z Krosny Parceli. Wyniki badań wskazują, że był on jednoczasowy z młodszym z dwóch budynków o konstrukcji słupowej, który prawdopodobnie zamykał obejście od wschodu. Pozostałością tego samego gospodarstwa są też ślady niewielkiego pieca (wędzarni?) oraz przynajmniej część pobliskich jam.

W przypadku pozostałych analizowanych obiektów wziemnych podobne odniesienie do sąsiedniej budowli naziemnej jest już znacznie trudniejsze. W Brwinowie na przebadanym terenie zlokalizowano 5 obiektów zagłębionych w grunt oraz ślady tylko jednego (choć może wielofazowego) budynku naziemnego. Za przynależny do tej samej zagrody ze wspomnianym domem słupowym może być uznany tylko obiekt nr 836, który znajduje się najbliżej. Jest to jednak hipoteza mało prawdopodobna. Wszystkie odkryte budynki wziemne są zorientowane dłuższą osią na linii wschód-zachód, ślady budowli słupowej leżą natomiast pod kątem do rysującej się koncepcji rozplanowania odsłoniętej części osady. Wypada też podkreślić, że wyjście z sąsiedniej budowli wziemnej nr 836 najprawdopodobniej było umieszczone w ścianie północnej. Jeśli tak, to dom słupowy znajdował się na tyłach budynku wziemnego, co znacznie zmniejsza prawdopodobieństwo przynależności obu budowli do tego samego gospodarstwa.

W przypadku części budowli wziemnych z Brwinowa można zakładać, że pozostałości pobliskich domów słupowych leżą poza zasięgiem wykopów. Takie wyjaśnienie wydaje się słuszne dla obiektów położonych przy granicach przebadanego terenu (np. nr 615). Nie można jednak w ten sposób tłumaczyć braku sąsiedniego budynku naziemnego w pobliżu obiektu nr 568. Tu przebadano znaczny teren dookoła i mimo to nie ujawniono śladów innych obiektów pradziejowych. Można jedynie przypuszczać, że na południe lub wschód od obiektu wziemnego (na pozornie niezagospodarowanej przestrzeni) znajdowała się budowla naziemna, ale o konstrukcji innej niż słupowa. Należy jeszcze wspomnieć o budynku nr 1118 z Brwinowa, któremu towarzyszyła grupa jam. Żadna z jam nie przecina wspomnianej budowli ani nie jest przez nią przecinana. Może to wskazywać na przynależność wspomnianego obiektu do tej samej fazy i być może do tego samego gospodarstwa.

W przypadku budowli zagłębionych w grunt ze stanowisk Prusy oraz Kanie Helenowskie i Świącice przebadana została zbyt mała powierzchnia w sąsiedztwie obu obiektów, aby jednoznacznie potwierdzić lub zanegować związek z jakąś większą budowlą naziemną. Warto podkreślić, że budynek z Kań jest największy spośród analizowanej grupy. Najprawdopodobniej został też powiększony poprzez dodanie co najmniej jednej przybudówki. W związku z tym należy brać pod uwagę, że był to całoroczny, samodzielny budynek mieszkalny, stanowiący centrum obejścia. Pewne wątpliwości budzi brak ewidentnych śladów paleniska (pieca) we wnętrzu. Można jednak przypuszczać, że zaciemnienie czytelne na podłodze pomiędzy dołkami po

sochach mogło powstać w wyniku podtrzymywania ognia. Warto zauważyć, że omawianej budowli towarzyszą (podobnie jak w Krośnie Parceli) położony w pobliżu piec oraz kilka jam o bliżej nieokreślonej funkcji. Obiekty te otaczają pustą przestrzeń w okolicy domniemanego wyjścia z budynku (tj. naprzeciw ściany północno-zachodniej, bliżej narożnika północnego).

Omawiane budowle jako elementy organizacji przestrzeni na stanowisku (w osadzie)

W większości analizowanych przypadków nie ma wystarczających przesłanek do rekonstrukcji obejm (gospodarstw), do których mogły przynależeć konkretne obiekty. Tym trudniej jest się wypowiedzieć na temat organizacji całych osiedli, które zostały rozpoznane wykopaliskowo jedynie w niewielkim procencie. W przypadku śladów odsłoniętych w ramach wykopalisk na stanowisku Krosna Parcela, potwierdziła się koncepcja zaproponowana na podstawie badań powierzchniowych (WOYDA 2002: 123, il. 3; 2005: 135, ryc. 3). Bliżej krawędzi terasy nadzalewowej znajdowała się część mieszkalna osady. Obiektom należącym do jedynej (badanej wykopaliskowo) zagrody towarzyszą, położone bliżej terasy zalewowej, trzy paleniska kamiennie. Podobne konstrukcje są interpretowane jako paleniska kowalskie (WOYDA 2002: 123, 137), mielerze lub ogólnie wielofunkcyjne, głównie służące do celów gospodarczych (MACHAJEWSKI 2016: 219).

Dwa spośród wspomnianych palenisk są położone w jednej linii, równoległe do przebiegu pobliskiej krawędzi doliny rzecznej. Może to wskazywać, że nie tylko sąsiednie obejście, ale także znaczna część osiedla była rozmieszczona wzdłuż rzeki. Być może osada należała do typu „ulicówek”? Hipoteza ta wymaga oczywiście potwierdzenia w toku dalszych badań. Należy m.in. sprawdzić, jak zorganizowana była zabudowa nieco dalej od krawędzi doliny (na południe), w stronę obszaru zajętego pod działalność związaną z produkcją żelaza.

Kilku informacji dotyczących organizacji części osiedla przyniosły również wykopaliska w Brwinowie. Widać wyraźnie, że strefa zajęta przez dymarki kończy się w południowo-zachodnim narożniku przebadanego obszaru. Pozostały teren, położony na skraju stanowiska, był użytkowany niezbyt intensywnie. Odsłonięte obiekty to przede wszystkim ślady budynków wziemnych o konstrukcji słupowej oraz towarzyszące im jamy. Warto zwrócić uwagę, że budowle wziemne miały podobne rozmiary oraz, że zostały zorientowane dłuższą osią na linii wschód-zachód. Patrząc na plan zbiorczy (Ryc. 2), można również zauważyć, że obiekty 836, 1011 i 1118 leżą niemal w jednej linii i w zbliżonej odległości od siebie. Powyższe obserwacje wskazują, iż z pozoru chaotyczna zabudowa była jednak poddawana pewnym rygorom. Dalsze wykopaliska lub publikacja wyników przeprowadzonych wcześniej badań mogłyby wiele wyjaśnić, ukazując plan większej części osady produkcyjnej.

Zakończenie

Wobec braku publikacji wyników badań na wielu stanowiskach przebadanych w ostatnich dziesięcioleciach na terenie lewobrzeżnego Mazowsza, niniejszy tekst może stanowić cenne uzupełnienie nielicznych istniejących opracowań. Wydaje się to tym ważniejsze, że w wydanych drukiem materiałach szczególnie wyraźnie widać niedobór informacji na temat osadnictwa na Równinie Błońskiej w pierwszych wiekach naszej ery.

Mamy nadzieję, że zaprezentowane obserwacje i stawiane na ich podstawie tezy będą w przyszłości weryfikowane dzięki udostępnianiu drukiem licznych materiałów

z badań. Tylko dzięki przyrostowi ilości informacji dostępnych w obiegu naukowym, możliwe będzie w przyszłości tworzenie nowych, lepszych prac syntetycznych, w tym dotyczących budownictwa przeworskiego i organizacji przestrzennej osiedli kultury przeworskiej.

mgr Agata Trzop-Szczypiorska
Firma archeologiczna ARCHEOGATOS
archeogatos@gmail.com

dr. hab. Radosław Karasiewicz-Szczypiorski
Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski
radoslaw.szczypiorski@gmail.com

Literatura

- DĄBROWSKA T.
2008 *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” VII, Warszawa.
- GODŁOWSKI K.
1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku II*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” IV, Warszawa.
1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i okresie wpływów rzymskich*, Wrocław.
- KOBYLIŃSKI Z.
1988 *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- KOŁACZ M.
1995 *Osada kultury przeworskiej w Izdebnie Kościelnym, stanowisko 1, gmina Grodzisk Mazowiecki*, „Barbaricum” 5, 5–63.
- LIANA T.
1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, „Wiadomości Archeologiczne” XXXV/4, 429–491.
- MACHAJEWSKI H.
2016 *Osada ludności kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu rzymskiego oraz wczesnej fazy okresu wędrówek ludów*, (w:) S. Domaradzka, B. Józwiak, H. Machajewski, A. Waluś (red.), *Wielokulturowe stanowisko I w miejscowości Izdebnie Kościelne gmina Grodzisk Mazowiecki*, Via Archeologica Masoviensis, Światowit Supplement Series M: vol. 1, Warszawa, 207–350.
- MICHAŁOWSKI A.
2003 *Osady kultury przeworskiej z terenów ziem polskich*, Poznań.
2011 *Budownictwo kultury przeworskiej*, Poznań.
- MOSZYŃSKI K.
1929 *Kultura ludowa Słowian 1: Kultura materialna*, Warszawa.
- SCHUSTER J.
2004 *Herzprung. Eine kaiserzeitliche bis völkerwanderungszeitliche Siedlung in der Uckermark*, Berliner Archäologische Forschungen I, Rahden/Westfalen
2012 *Długie domy na późnorzymskiej osadzie w Konarzewie koło Poznania. Przyczynek do badań nad budownictwem kultury przeworskiej w okresie rzymskim*, (w:) A. Jaszewska (red.), *Z najdawniejszych dziejów, Grzegorzowi Domańskiemu na pięćdziesiątce pracy naukowej*, Zielona Góra, 427–460.

SICIŃSKI W.

2011 *Zadowice nad Prosną. Zespół osadniczy kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich*, Łódź.

SKOWRON J.

2006 *Kultura przeworska w dorzeczu środkowej i dolnej Bzury. Monografia osadnictwa*, Poznań.2014 *Osada w działaniu. Osady ludności kultury przeworskiej w Polsce Środkowej od młodszego okresu przedrzymskiego do okresu wędrówek ludów*, Poznań.

URBAŃCZYK P.

1986 *Formowanie się układów stratygraficznych jako proces źródłoznawczy*, (w:) W. Hensel, G. Donato, S. Tabaczyński (red.), *Teoria i praktyka badań archeologicznych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 184–245.

WOYDA S.

2002 *Mazowieckie Centrum Metalurgiczne z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich*, (w:) S. Orzechowski (red.), *Hutnictwo świętokrzyskie oraz inne centra i ośrodki starożytnej metalurgii żelaza na ziemiach polskich*, Kielce, 121–154.2004 *Równina Błońska u schyłku doby starożytnej. Centrum metalurgiczne*, Problemy Przeszłości Mazowsza i Podlasia, Archeologia Mazowsza i Podlasia. Studia i Materiały III, Warszawa, 129–166.

AGATA TRZOP-SZCZYPIORSKA, RADOŚLAW KARASIEWICZ-SZCZYPIORSKI

HOUSES FROM SITES OF THE PRZEWORSK CULTURE IN MASOVIA.

A FEW EXAMPLES FROM UNPUBLISHED RESEARCH

In Polish scholarship concerning issues related to the Przeworsk Culture relatively little attention has been paid to building and organisation of settlements. Exceptions are works of such scholars as Andrzej Michałowski (2006; 2011) and Jan Schuster (2004; 2012). The lack of publications or information in already published works with regard to buildings in residential parts of settlements is especially visible concerning the territory of Masovia on the left bank of the Vistula River. Few and very briefly published works focus on the issue of iron smelting (WOYDA 2002; 2004). Results of research at numerous settlements have been awaiting publication for a long time.

The discussed material is a modest attempt at filling this gap. These are some selected features (remains of overground and dugout post buildings). They are known from a few sites which were only partially examined during rescue excavations: Krosna Parcela (Brwinów Commune, AZP 'Archaeological Record of Poland' 57–63/5); Kanie Helenowskie (Milanówek Commune, AZP 59–64/13); Brwinów (Brwinów Commune, AZP 58–63/11); Prusy (Kampinos Commune, AZP 56–61/10); Święćce (Ożarów Mazowiecki Commune, AZP 57–63/12), (Fig. 1).

The analysis of this group demonstrates some patterns and new observations. Among overground buildings, a group of buildings with internal divisions with posts into two or three naves was isolated. Two out of three examples are two-nave features, that is, with one row of internal supports (forked posts). Overground buildings were isolated based on the analysis of diameters and depths of surviving post-holes, as well as their distributions in plans. Buildings with the proposed shape and extent have very similar dimensions: width 3.2–3.75 m and length 8.2–10 m. The surface of the discussed features is therefore between 26 and 38 m². The fact that the reconstructed houses are similar to one another renders our remarks more probable. It can therefore be assumed that this is a sort of pattern (at least in the local scale). It seems that the most important issue is the assessment of size of these buildings. In the light of known analogies from other areas these are small and it is difficult to use the term of "long houses" for them, which is done in more recent scholarship. Among overground post buildings, the discussed examples can be classified to the group of the smallest ones, with the surface below 40 m² (cf. MICHAŁOWSKI 2011).

All the afore-mentioned dugout buildings have similar sizes of their pits: width 2.0–3.8 m and length 3.3–5.8 m. The surface of these features is therefore between 8.5 and 17.5 m². The most numerous examples are buildings with usage surfaces of about 10–11 m². In spite of similarities, buildings from this group differ considerably with the number of posts in their walls, and especially with regard to the way of supporting the roof. It was possible to isolate the following examples: beams supporting the transom bar (forked posts) situated in the middle of the gable of the building (Fig. 5:1, 3), and the same system reinforced with two additional supports inside the building (Fig. 5:4). In all probability, in one case posts with angle braces were applied. These were also placed in the line of gables (Fig. 5:6). Each of these solutions allowed to cover the building with a gable roof. Other buildings had two or four supports situated inside the building (Fig. 3:2, 5:5). Such a solution allowed for using a hip roof. A novelty which had no counterparts in previously published works is perhaps an asymmetric layout of internal supports, which was noticed in one overground building and one dugout building (Fig. 3:2, 3). A clearly visible pair of posts, which should have been situated on the long axis of the building, was moved toward one of the long walls. In result of this, each long surface of the hip roof of the building may have been different and it may have probably been situated at a different angle. This was perhaps a solution aimed at facilitating the construction of one high front wall. Thanks to this, it could be possible to insert a higher door in the wall.

Fills and traces of construction of dugout buildings also yielded interesting observations with regard to the function of these features. In one case the fill yielded a considerable assemblage of ceramic vessel shards and bones of different species of animals (the site of Krosna Parcela). Thermal treatment and post-consumption traces were found on the bones. In the same building remains of

a hearth were also discovered. This may suggest that meals were prepared and consumed here. Less evident darkening near centres of dugout building pits were also noted in other cases (Fig. 3:2; 5:2, 4). These may perhaps also be traces of maintaining fire within the building. In some dugout buildings, in their floors along the long axis of the building, traces of a few or a dozen or so shallowly situated pegs with small diameters were discovered (Fig. 5:2, 3, 6, 7). It has been suggested in scholarship that these may be traces of vertical weaving workshops. In the analysed features with such series of small peg holes there were no portable finds suggesting that inhabitants of such buildings were dealing with weaving or spinning. In a completely different building (the site of Kanie Helenowskie) 5 spinning whorls and one weight (possibly a weaving one) were found. On the other hand, there are no traces of a peg construction in the central part of the floor there. With regard to gathered data, a further analysis based on a larger number of cases is necessary. At the present stage of research, it does not seem possible to consider series of small holes in floors of dugout features as remains of vertical weaving workshops.

Considering the lack of publications on numerous sites which have been examined in recent decades in the territory of left-bank Masovia the present text can be a valuable supplement to few existing publications. We hope that the discussed observations and proposals which are based on them will be verified in the future due to publications of numerous materials from research. Only based on the increase of amount of information available in scholarship it will be possible to prepare new and better synthetic works, also including the issue of Przeworsk Culture buildings and the spatial layout of Przeworsk Culture settlements.

Translated by Grzegorz Żabiński